

'S-GRAVENHAGE, September 1902.

Aan
de Leden der Vereeniging ter
beoefening van de Krijgsweten-
schap.

Bij de verschijning van het eerste nummer van het Orgaan onzer Vereeniging, acht het Bestuur het van belang, in aansluiting aan den inhoud zijner circulaire van den 8sten Februari 1902, nader in herinnering te brengen op welke wijze uitvoering zal worden gegeven aan de denkbeelden, die als grondslag dienden voor de voorgenomen gewijzigde werkwijze.

Op den voorgrond zij daarbij gesteld, dat het doel onzer Vereeniging: onderlinge oefening in de krijgswetenschap en algemeene verspreiding van heldere begrippen omtrent krijg-zaken (art. 1 v/h reglement) slechts kan worden bereikt door onpartijdig, degelijk onderzoek en grondige bespreking op de algemeene vergaderingen of wel door publiceering van krijgswetenschappelijke studiën, hetzij oorspronkelijke, hetzij overgenomen uit buitenlandsche tijdschriften. Werd ook tot nu toe dit beginsel gevolgd, in de wijze van uitvoering bleek wijziging noodig, wilde niet de onderlinge bespreking, naar het gevoelen van het Bestuur van de meeste waarde, op den achtergrond worden gedrongen. Ook scheen het noodig, dat die gedachtenwisseling, omtrent onderwerpen hetzij door het Be-

stuur naar eigen inzicht of op voorstel van leden aan de orde gesteld, grondig werd voorbereid.

Uit deze eischen werd de noodzakelijkheid geboren niet alleen om, zooals tot dusver gebruikelijk was, de te behandelen onderwerpen tijdig aan te kondigen, doch tevens *zooveel mogelijk* van de hand van een der leden eene verhandeling in het licht te doen geven, die in zekeren zin tot leiddraad zou kunnen dienen voor het daaraanvolgend debat.

In deze grondgedachten ligt het toekomstig doel onzer maandelijksche vergaderingen opgesloten. Het Bestuur stelt zich voor al dadelijk een of meer personen intijds uit te noodigen om, overeenkomstig de laatste alinea van art. 28 v/h Reglement, het debat in te leiden of daaraan deel te nemen. Daarbij zal er naar gestreefd worden om bij die uitnoodiging in dier voege rekening te houden met de denkbeelden van den schrijver, dat ook tegengestelde meeningen tot haar recht komen. Mocht één bijeenkomst onvoldoende blijken, dan kan overwogen worden of het wenschelijk is nog eene tweede aan het aan de orde gestelde onderwerp te wijden.

Aangezien de leden in den regel geruimen tijd vóór de vergadering in het bezit worden gesteld van eene verhandeling over het te bespreken onderwerp, achtte het Bestuur het meer eigenaardig om in navolging van hetgeen door overeenkomstige vereenigingen in het buitenland wordt verricht, een *Orgaan* in het leven te roepen, dat overigens in den uiterlijken vorm weinig zal verschillen van de tot nu toe uitgegeven Verslagen, doch waarin thans alles zal worden opgenomen, wat van belang is om ter kennis van de leden te worden gebracht.

In verband met deze voornemens zal dit jaar de aandacht der leden worden gevraagd voor de behandeling der navolgende onderwerpen :

1. De vestingwet, herziening urgent of niet? Kapitein van den Generalen Staf W. F. Pop.
2. De bestemming van de Nederlandsche landweer in oorlogstijd. Op welke wijze moet zij in vreedestijd worden georganiseerd, geoefend, bewapend en uitgerust, om aan hare bestem-

ming te voldoen. Kapitein van den Generalen Staf M. C. van der Hoog.

3. De landstorm. Zijne organisatie en zijn gebruik. Kapitein der Infanterie H. Meyboom.

4. De moreele invloeden op het gevechtsveld. Gepens. Luitenant-Kolonel van het Ned.-Ind. leger Jhr. G. J. W. C. H. Graafland.

5. Samenwerking tusschen zee- en landmacht zoowel in vredes- als in oorlogstijd. Vice-Admiraal N. Mac. Leod.

6. De beteekenis der Artillerie voor het Ned.-Ind. leger. Kapitein van het Ned. Ind. leger P. J. C. C. Kern.

7. De conventie van Genève en hare toepassing in den Zuid-Afrikaanschen oorlog. Officier van gezondheid der 1ste klasse Dr. D. Romeyn.

Dat aan deze gewijzigde werkwijze bezwaren zijn verbonden, valt niet te ontkennen. Het debat zal zuiver wetenschappelijk moeten blijven en zich tot den kring der Vereeniging moeten beperken. Ieders persoonlijk gevoelen verdient te worden geeerbiedigd of zakelijk weêrlegd, terwijl de critiek steeds zuiver objectief zal moeten blijven.

Tot bereiking van dit doel wordt de welwillendheid en de medewerking der leden ingeroepen en het vertrouwen uitgesproken, dat zij ook door zoo mogelijk getrouwe opkomst ter vergadering van hunne belangstelling zullen getuigen. Met aandrang richt ook het Bestuur het woord tot de ouderen; op hunne ervaring wordt in het bijzonder een beroep gedaan tot voorlichting van de jongeren, en het Bestuur houdt zich overtuigd, dat langs dezen weg onze Vereeniging niet alleen haar goeden naam zal handhaven, doch eene nieuwe periode van bloei zal te gemoet gaan, die ten goede zal komen aan het groote doel, dat door allen wordt beoogd: verhooging van onze weêrkracht tot behoud van ons zelfstandig volksbestaan.

Het Bestuur

L. DE VLAMING, *Voorzitter.*

J. M. R. LACEULLE, *Secretaris.*

VEREENIGING TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP.

'S-GRAVENHAGE, den 8sten Februari 1902.

⊕
CIRCULAIRE.

Aan
H.H. Leden der Vereeniging ter
beoefening van de Krijgswetenschap.

Mijne Heeren!

Ofschoon met trots mag worden gewezen op het cervol bestaan onzer Vereeniging gedurende meer dan 36 jaren, mag niet worden ontkend, dat de belangstelling, wat de opkomst ter vergadering betreft, afneemt.

Lettede op de meeningen, die uit den uitgebreiden kring der leden nu en dan worden geuit, of aan het Bestuur kenbaar worden gemaakt, moet dit gebrek aan belangstelling voor een deel worden toegeschreven aan het gemis van eene behoorlijke gedachtenwisseling. In strijd met de wenschen van het Bestuur, is de voordracht dikwerf te uitgebreid, waarvan gebrek aan tijd tot discussie het gevolg is. Het hoofdbezwaar, dit mag niet worden voorbijgezien, ligt echter meestal in het gemis aan voldoende voorbereiding, als een gevolg van onbekendheid met den inhoud der voordracht, die menigeen van eene ernstige gedachtenwisseling terughoudt.

Deze bezwaren onder de oogen te zien, kan het zijn ze uit den weg te ruimen, ligt op den weg van het Bestuur. Haar verleden getrouw, moet onze Vereeniging, die meer dan 2000 leden telt, de vraagbaak zijn en blijven in brandende militaire questiën. Zonder zich als zoodanig in eenig opzicht partij te stellen, moet wetenschappelijke voorlichting ten dienste van militair, staatsman of ontwikkeld burger, van haar uitstralen. Dit doel, M. H., kan alleen worden bereikt, wanneer belangrijke militair wetenschappelijke

onderwerpen van alle zijden deugdelijk onder de oogen worden gezien en de keur van onze leden daaromtrent haar gevoelen uitspreekt.

Met dezen gedachtengang voor oogen, heeft het Bestuur zich de vraag gesteld: op welke wijze kan, binnen de grenzen van ons reglement, meerdere belangstelling worden aangekweekt? Het resultaat zijner overweging wordt U geboden in de navolgende grondslagen, die in het aanstaande leesjaar in toepassing zullen worden gebracht.

I. Vergaderingen.

Algemeene vergaderingen, bedoeld in art. 27 van het reglement, zullen worden gehouden:

- a. tot het houden van voordrachten op den bestaanden voet, waarbij evenwel gestreefd zal worden, voor de discussie meerdere tijdruimte dan tot dusverre beschikbaar te stellen;
- b. tot onderlinge gedachtenwisseling over:
 - 1^e, geschriften door de vereeniging uitgegeven;
 - 2^e, de voordrachten sub a bedoeld, wanneer de discussie op den avond der voordracht niet voldoende tot haar recht kan komen en het behandelde onderwerp gewichtig genoeg wordt geacht om er een tweeden avond aan te wijden;
 - 3^e, onderwerpen, die door voorafgaande behandeling in tijdschriften of brochures, of om andere redenen voldoende rijp worden geacht voor eene vruchtbare gedachtenwisseling zonder nadere bijzondere voorbereiding.

De onderwerpen ter vergadering te behandelen, worden door het Bestuur bepaald.

II. Geschriften.

Op ongeregelde tijdstippen zullen aan de leden Verslagen der Vereeniging worden toegezonden.

Deze verslagen, die als zoodanig het ORGAAN DER VEREENIGING vormen, zullen bevatten:

- a. het behandelde op de algemeene vergaderingen; daarbij het debat al of niet geresumeerd;
- b. wetenschappelijke vertoogen, die door hun omvang of om eenige andere reden minder geschikt zijn om in tijdschriften te worden opgenomen;

- c. berichten en mededeelingen, in verband met het doel der Vereeniging, voor de leden van belang;
- d. overdrukken uit vreemde tijdschriften; bij uitzondering vertalingen;
- e. de beantwoording van prijsvragen, door de Vereeniging uitgeschreven.

Ten einde zoo mogelijk met de wenschen der leden rekening te houden, zal het aan het Bestuur aangenaam zijn, wanneer onderwerpen, op welke behandeling bijzonder prijs wordt gesteld, te zijner kennis worden gebracht.

In verband met de noodzakelijke voorbereiding worden H.H. leden beleeft verzocht deze opgaven uiterlijk den 1sten Maart a.s. aan den secretaris toe te zenden.

Met de uit Indië te ontvangen opgaven zal zoo mogelijk nog in het aanstaande, doch in ieder geval in het daaropvolgende leersjaar rekening worden gehouden.

*Het Bestuur der Vereeniging ter beoefening
van de Krijgswetenschap,*

- L. DE VLAMING, Gep. Kolonel, *Voorzitter.*
- G. C. R. HOETINK, Leeraar in de Staatswetenschappen,
Onder-Voorzitter.
- W. C. NIEUWENHUYZEN, Gep. Kolonel N.-I. Leger.
- A. W. SEGBOER, Gep. Kolonel N.-I. Leger.
- G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN, Luit.-Kolonel v. d.
Gen. Staf.
- W. COOL, Luitenant-Kolonel v. d. Gen. Staf.
- W. G. L. F. F. VAN HOOGENHUYZE, Kolonel der
Artillerie.
- G. A. BUHLMAN, Majoor der Grenadiers.
- J. M. R. LACEULLE, Gep. Majoor N.-I. Leger,
Secretaris-Penningmeester.

Herziening van de Vestingwet, urgent of niet?

DOOR

W. F. POP.

Waar ik binnen betrekkelijk korten tijd voor de tweede maal 1) de herziening der Vestingwet in het openbaar bespreek, acht ik het nuttig reeds dadelijk mede te deelen, dat ik ditmaal daartoe ben overgegaan ter voldoening aan den uitdrukkelijken wensch van het Bestuur onzer Vereeniging, dat dit onderwerp gaarne door mij aan de orde gesteld zag. Deed ik toch deze mededeeling niet aan mijn betoog voorafgaan, dan zou men, wellicht niet geheel ten onrechte, kunnen verwachten, dat ik ten aanzien van dit onderwerp geheel nieuwe gezichtspunten zou openen of belangrijk gewijzigde conclusiën zou wenschen voor te dragen, wat allerminst het geval is. Niettemin stel ik het op bijzonderen prijs mijne denkbeelden omtrent ons vestingstelsel in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap te mogen ontvouwen en, voor zoo veel noodig, verdedigen, niet alleen omdat ik daardoor gelegenheid zal kunnen vinden om op enkele zaken iets nader in te gaan, dan in een, hoofdzakelijk voor niet-militaire lezers bestemd opstel kon geschieden, maar ook omdat eene bespreking in onzen kring van dit bij uitstek belangrijke onderwerp, zoowel aan de beoefening der krijgswetenschap als aan het landsbelang kan ten goede komen.

Toen de Vestingwet in de beide Kamers der Staten-Generaal

1) Zie ook: Onze Eeuw, December 1901.

behandeld en aangenomen en den 18den April 1874 in het *Staatsblad* verschenen was, heeft ongetwijfeld menig een gevoel van verlichting ondervonden, bij de gedachte dat die steen des aanstoots eindelijk was uit den weg geruimd. 1) Men meende toch algemeen, dat een nuttige arbeid verricht was, nu met het verleden voor goed was afgerekend, de bakens voor de toekomst waren uitgezet en het werk, dat men besloten had te ondernemen, binnen afzienbaren tijd, \pm 9 jaren, voltooid zou zijn. De vraag of Nederland al dan niet verdedigd zou *kunnen* worden, eene vraag, die zoo langen tijd verlamdend gewerkt had op elke poging om de hoog noodige verbeteringen op militair gebied aan te brengen, was geene vraag meer: men was besloten zich te verdedigen en had zelfs de lijnen aangegeven, waar binnen die verdediging, onder zekere omstandigheden, zou kunnen geschieden.

En toch heeft die Vestingwet niet gebracht, wat men er destijds van verwachtte; de grieven, welke er tegen werden ingebracht, namen in den loop der tijden meer en meer in aantal toe en langzamerhand onstond van meer dan eene zijde een aandrang tot herziening dier Wet, waarbij beperking van het *aantal* versterkingen in den regel op den voorgrond werd geplaatst.

Het komt mij voor niet van belang ontbloot te zijn eenige der oorzaken na te sporen, die tot deze gewijzigde stemming aanleiding gegeven kunnen hebben. Door toch de fouten te leeren kennen, die in het verleden begaan zijn, zal ons wellicht de weg getoond worden, welken wij in de toekomst moeten volgen, en kunnen misschien tevens enkele verkeerde begrippen, die zich in den loop der tijden ontwikkeld hebben, uit den weg geruimd worden.

Onder die oorzaken meen ik in de eerste plaats te mogen

1) Men bedenke, dat Ontwerpen-Vestingwet achtereenvolgens waren ingediend door de Ministers VAN MULKEN (1870), ENGELVAART (1871), DELPRAT (1872) en VAN LIMBURG STIRUM (1873), terwijl het laatste, gewijzigd, door den Minister WEITZEL verdedigd werd.

noemen: het jaren lang werken aan de uitvoering van de wet, zonder dat men het einddoel — de voltooiing van het vestingstelsel — voldoende merkbaar naderde.

Zooals bekend is, moesten, volgens artikel 3 der Vestingwet, alle in artikel 2 bedoelde werken den 1sten Januari 1883 tot stand zijn gekomen en is op dit oogenblik, dat is nagenoeg 20 jaar later, het tijdstip, waarop het vestingstelsel werkelijk voltooid zou *kunnen* zijn, nog niet met eenige zekerheid aan te geven. Dat dit het geval is en het geval heeft kunnen zijn, is m. i. uitsluitend te wijten aan de wet zelf, die in haar inhoud niet de zekerheid bood, dat aan de bedoelingen voldaan zou worden, welke bij hare vaststelling, althans bij velen, op den voorgrond stonden. Aan dien inhoud ontbraken namelijk twee hoogst belangrijke zaken en wel: 1°. de financieele regeling; 2°. de voldoende juiste omschrijving van hetgeen men tot stand wilde brengen. Dit bezwaar is bij de behandeling der Wet van meer dan één zijde gevoeld, doch blijkbaar niet voldoende gewaardeerd.

Door de Regceering waren de kosten der, tot uitvoering van de Vestingwet noodige werken op ± 31 millioen gulden geraamd. Toen, bij de behandeling in de Eerste Kamer, de heer CREMERS zeide: »Als geschiedt, wat ik verwacht, zal de geraamde som van 31 millioen ongeveer met de helft worden vermeerderd», doch daar tevens bijvoegde, dat hij er den Minister geen verwijt van zou maken, als het hem door subalterne officieren genoemde cijfer van 50 millioen het ware werd, bepaalde de Minister zich er toe te verklaren, dat de raming der Regceering toch eene *vingerwijzing* gaf, en bleef Z. E. op de ten tweeden male door den heer FRANSEN VAN DE PUTTE pertinent gestelde vraag, omtrent eene meer juiste raming, het antwoord schuldig. In financieelen zin wist men dus volstrekt niet, waarheen men ging; niettemin was een termijn van *acht* jaren voor de voltooiing van het vestingstelsel bij amendement (DE ROO VAN ALDERWERELT-STIELTJES) in de Wet opgenomen.

Het Regceeringsvoorstel bevatte namelijk betrekkelijk de uitvoering der Wet geene andere bepaling, dan dat de daartoe benoodigde gelden jaarlijks op de begrooting gebracht zouden

worden. Als toelichting deelde de Minister nog mede, dat door de Regeering besloten was elk jaar zooveel geld daaraan te besteden, als kon verwerkt worden en 's lands financiën zouden gedoogen. Deze laatste woorden ontlokten in de Tweede Kamer den heer VAN KUYK, in de Eerste Kamer den heer DUYMAER VAN TWIST een krachtig protest, maar ook van andere zijde betoonde men weinig ingenomenheid met eene regeling, die niets regelde, en waardoor voor de voltooiing van het vestingstelsel geen enkele waarborg verkregen werd; ja, men sprak in verband hiermede zelfs van »papieren wetten" en »wassen neuzen".

Behalve het evengenoemde amendement DE ROO VAN ALDERWERELT-STIELTJES had ook de heer VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT een amendement voorgesteld, behelzende: dat tot op het tijdstip, waarop de z.g. Vesting-Holland *geheel*, de werken tot dekking van rivierovergangen, enz. en de Stelling van Amsterdam *geleettelijk* gereed zouden zijn, jaarlijks minstens 4 millioenen behoeve van het vestingstelsel op de begrooting gebracht zouden worden. De Regeering nam — m. i. onbegrijpelijkwijze — tegenover geen van beide amendementen eene tegemoetkomende houding aan; het eerste had zij »niet noodig om te zorgen dat het land in zeer korten tijd in verdedigbaren staat zou zijn", het tweede werd door haar bestreden.

Was het der Regeering dan geen ernst met de voltooiing van het vestingstelsel? Of durfde zij de zaak niet aan, omdat zij geene voldoende uitgewerkte plannen bezat, omdat zij niet gereed was het werk met kracht aan te vatten? Ik meen het laatste te moeten veronderstellen. Het is mij anders onverklaarbaar, hoe de Minister angstvallig elke discussie omtrent detailpunten wist te vermijden door onveranderlijk te betoogen: Daaromtrent bepaalt de Wet niets, er staat immers alleen dat er zal zijn een Stelling van dit of van dat.

Dit bezwaar werd ook in de Kamer zeer terecht gevoeld. Zoo zeide de heer DE ROO VAN ALDERWERELT: »Evenzoo ontbreekt een plan van uitvoering . . . Niemand kan zich nu reeds verbinden tot den aanleg van die 200 forten, batterijen en werkjes, die in die bijlagen (tot de Vestingwet) zijn

»genoemd. Maar men had anders kunnen handelen; men had »in die bijlagen in hoofdtrekken eene omschrijving kunnen »geven van de wijze van inrichting en versterking van elke »linie, van elke stelling. Dan hadden die bijlagen aan de Wet »kunnen worden gehecht en dan waren zij een band geweest »voor volgende Regeeringen en volgende Kamers”.

Zoo zeide de heer STIELTJES: »Ook nu moeten wij ongeveer »weten hoe uitgebreid iedere linie wordt en dat is het juist, »wat ik in deze wet mis”.

Klinkt daartegenover niet onbegrijpelijk het nadrukkelijk betoog van den Minister, dat een nieuwe Minister volstrekt niet de denkbeelden zijner voorgangers behoeft te deelen omtrent de bijzonderheden der verschillende stellingen?

Zoo heeft men dan in acht jaren een vestingstelsel willen voltooiën, waarvan men niet wist, wat men tot stand zou brengen; waarvan men niet wist, welke de kosten zouden zijn; terwijl men al evenmin wist, welke bedragen 's lands financiën zouden gedoogen daarvoor jaarlijks te bestemmen. Kan het dan verwondering baren, dat zulk eene Wet tot niets dan teleurstellingen geleid heeft?

Het noodzakelijk gevolg van de even genoemde fouten in de wet is geweest, dat met zeer ongelijke kracht aan de voltooiing van het vestingstelsel gewerkt is, zooals uit de opgaven, in Bijlage I 1) vervat, zal kunnen blijken. En dit had wederom ten gevolge niet alleen, dat men den indruk verkreeg, niet-tegenstaande in het geheel belangrijke sommen besteed werden, toch nimmer volkomen gereed te zullen zijn, maar bovendien dat de in verschillende tijdperken ontworpen verdedigingswerken, met het oog op de vorderingen der techniek, geen harmonisch geheel vormden en een deel reeds verouderd was, terwijl men nog aan den bouw van andere deelen bezig was. Ook dit werd reeds bij de behandeling der Wet, als gevolg van de daarbij aan-

1) Deze bijlage bevat tevens eene opgave van de opbrengsten, welke jaarlijks uit de vestingwerken getrokken worden, alsmede van de jaarlijksche onderhoudskosten, welke deze vorderen.

genomen wijze van werken bevroed; de heer NIERSTRASZ wees er naamelijk op, dat wanneer de uitvoering over een langen termijn verdeeld werd, werken zouden worden in het leven geroepen, die vóór zij voltooid waren, blijken zouden niet meer aan de eischen van den tijd te voldoen. Daarom wenschte ook hij in de Wet aanwijzing van een minimum, dat jaarlijks aan de voltooiing van het vestingstelsel besteed zou worden.

Maar ook de bevrediging, die men, na alles wat voorafgegaan was, zoo vurig verlangde en van de Vestingwet verwachtte, werd niet verkregen. In het Voorloopig Verslag van 23 April 1872 lezen wij, bijvoorbeeld: »Bovendien nog zou »het bestaan eener vestingwet de jaarlijksche discussie over de »begrooting van Oorlog vereenvoudigen; de moeilijkheden af- »snijden, die thans het toestaan van grootere of kleinere geld- »sommen voor het bouwen van forten en het in goeden toe- »stand brengen van defensieliniën ontmoet; het gevaar verwij- »deren, dat door het brengen van een amendement in de »begrooting van Oorlog, werkelijk goede plannen van verdedi- »ging worden gedwarsboomd».

De Memorie van Toelichting van 14 Februari 1874 gaf weinig hoop, dat deze nitkomst bereikt zou worden. »Men »houde voorts in het oog», zoo schrijft de Regeering, »dat »in het aangeboden wetsontwerp de defensie van het land »wel in juiste, maar toch altijd slechts in groote trekken wordt »geregeld, zoodat er in casu nog slechts sprake is *of*, maar »nog geenszins in bijzonderheden *hoe* onze zeegeaten en onze »hoofdstad zullen worden versterkt.» Voorts wordt daarin herhaaldelijk verwezen naar eene *latere* gedachtenwisseling over onderdeelen, *als de benoodigde gelden zullen worden aangevraagd*.

Bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer waar- schuwde nog de heer STORM VAN 'S GRAVESANDE, doch te vergeefs, met de woorden: »Meer en meer word ik overtuigd »dat jaarlijks bij de begrooting de nu gevoerde discussiën »zullen herhaald worden» en de juistheid zijner profetie bleek reeds bij de behandeling der vestingbegrooting voor 1875, de eerste, die op den grondslag der Vestingwet werd ingediend,

waartoe ik de volgende bloemlezing uit de schriftelijke behandeling dier begrooting afschrijf.

»De Kamer heeft de vestingwet aangenomen in de verwachting, dat daardoor de grondslag werd gelegd tot een vast stelsel van verdediging; dat aan het doelloos fort bouwen, waarover men zich zoo dikwijls heeft beklagd, een einde zou worden gemaakt, en dat de eenmaal gemaakte plannen niet telkens door een opvolgend Minister ter zijde gesteld of gewijzigd zouden worden. Die verwachting wordt door de thans gedane voordracht veeleer verijdelde dan vervuld." (Voorloopig Verslag.)

»De sommen" (op de vestingbegrooting aangevraagd) »op zich zelve zouden voor mij geen bezwaar zijn, indien de Minister met kracht van redenen had aangetoond, dat die werken *onvermijdelijk* waren, dat daarmee eenig *groot doel* werd bereikt. Maar dat is het geval niet." (Nota STELTJES bij het Voorloopig Verslag.)

»De weg, dien de Regeering daaromtrent (uitvoering der vestingwet) wil volgen, zal, naar de meening van den ondergeteekende, tot veel hooger uitgaven leiden dan het bij de vestingwet aangegeven bedrag, zonder voldoende waarborgen op te leveren, dat de verdedigingsliniën doelmatig worden ingericht." (Nota DE ROO VAN ALDERWERELT bij het Voorloopig Verslag.)

Dat het ook later niet beter is gegaan, kan de behandeling van zoo menige vestingbegrooting overtuigend aantoonen; aan de door den Minister WEITZEL bedoelde gedachtenwisseling heeft het — zeer ten nadeele van de zaak zelve — stellig niet ontbroken.

In verband met een en ander moet ik er nog op wijzen, dat de voorstemmers der Vestingwet nog niet altijd voorstanders van eene afdoende regeling van het vestingstelsel waren. Ook bij de tot stand koming van die Wet hebben particularistische en anti-militairistische overwegingen medegewerkt. Particularistische, omdat de ontmanteling van menige vesting, beknelde binnen hare omwalling, ten behoeve van hare ontwikkeling vurig gewenscht werd en de Wet de slooping van on-

derscheidene vestingen gelastte. Anti-militairistische, omdat de oogenblikkelijke vermindering van het aantal versterkte plaatsen althans voor deze geene verdere kosten van onderhoud of vernieuwing noodig maakte, en men ten aanzien van hetgeen in de toekomst tot stand gebracht zou worden, volkomen vrije hand behield.

Hoe die particularistische overwegingen nog in onze dagen werkzaam zijn, kan bijvoorbeeld blijken uit het Voorloopig Verslag nopens de vestingbegrooting, dienst 1899, waar men, nadat betoogd is hoe sommige gemeenten (o. a. Neuzen) in hare ontwikkeling worden belemmerd door voor de defensie vrijwel waardelooze vestingwerken, en hoe door de eischen, die de Vestingwet stelt, de voltooiing van menig werk van algemeen nut (hier de nieuwe waterweg voor Dordrecht) wordt tegengehouden, het volgende aangeteekend vindt: »Deze leden verzochten daarom den Minister eene zoodanige herziening der Vestingwet in overweging te nemen, waardoor althans aan de geschetste, het meest gevoelde, bezwaren, waartoe thans die wet leidt, zal worden te gemoet gekomen».

Ook heeft men, m. i. ten onrechte, vermeend, dat de veronachtzaming, waaraan onze levende strijdkrachten jaren lang zijn blootgesteld geweest, het gevolg was van, althans in oorzakelijk verband stond met het werken aan de voltooiing van het vestingstelsel. Men ziet daarbij, naar mijne meening, over het hoofd, dat de oorzaak, die zoo langen tijd aan eene behoorlijke regeling onzer levende strijdkrachten in den weg stond, gelegen was in het feit, dat daartoe afschaffing der plaatsvervanging noodzakelijk was, en dit vraagstuk geheel door politieke overwegingen beheerscht werd. Eerst nadat de openbare meening zich zoo duidelijk had uitgesproken, dat behoud van het remplaçantenstelsel niet langer mogelijk scheen, was de weg gebaad voor eene, met de moderne eischen in overeenstemming zijnde wijze van legervorming.

Maar bovendien vergeet men daarbij, dat leger, vloot en vestingstelsel eene trilogie vormen; dat zij als onderdeelen der nationale weerkracht niet alleen naast elkander recht van be-

staan hebben, maar in harmonisch verband met elkander ontwikkeld moeten worden, en dat de zorg voor de levende strijdkrachten de behartiging van de belangen der doode weermiddelen noch onnoodig, noch overbodig maakt, evenmin als het omgekeerde het geval is.

Men heeft in dit verband meermalen het oordeel van den Generaal KNOOP aangehaald, zooals dit blijkt uit de Nota van zijne hand, gevoegd bij het Voorloopig Verslag van 18 Juli 1870 nopens het toen aanhangige Ontwerp-Vestingwet. Toch geloof ik, dat ook hier een misverstand heerscht. In dat Verslag lezen wij nl.: »Dreef men niettemin de tegenwoordige Wet »door, de Regeering zou *wellicht*, 1) om den druk der daardoor »veroorzaakte uitgaven te verminderen, op het leger bezuinigen. »Daarin 1) lag het gevaarlijk karakter der voordracht. Bij een lid »wogen deze bedenkingen zoo zwaar, dat zij hem genoopt hebben »tot het indienen der nota, onder lit. A aan dit Verslag gehecht”.

En nu de nota zelve. De Generaal KNOOP meent, dat gedurende het zesjarig tijdperk, waarin men toenmaals het vestingstelsel dacht te kunnen voltooien, de begrooting van Oorlog tot omstreeks 16 millioen zal klimmen, wat door hem een te hoog bedrag voor de financieele krachten des lands geacht wordt. Dit geldt z. i. te meer, omdat het vestingstelsel nooit geheel voltooid zal geraken, telkens zal men daarin nieuwe leemten ontdekken; telkens zullen veranderde omstandigheden, veranderde inzichten, leiden tot den aanleg van nieuwe vestingwerken. Bovendien acht hij »onze liniën en stellingen — zelfs »zooals zij thans zijn — vatbaar voor eene zeer goede verdediging; mits maar de bevelhebber, met die verdediging belast, »berekend zij voor zijne taak, en zijne troepen hun plicht doen; »want daarop komt alles aan. Men redeneert soms bij ons, als »of alles maar aankomt op ons vestingstelsel en op onze materieele strijdkrachten, alsof alles gedaan is, wanneer deze maar »goed verzorgd en in den besten toestand gebracht zijn; alsof »wij dan niets meer te vreezen hebben, het leger dan veilig

1) Wij cursiveeren.

»kunnen verminderen en verwaarloozen, den kriegsgeest bij ons
 »volk dan gerust kunnen laten insluimeren. Zoo te redeneeren
 »is toegeven aan eene dwaling, die de noodlottigste gevolgen
 »moet hebben; nooit hebben vestingen of verschansingen de
 »onafhankelijkheid van een land verzekerd; maar wel wordt die
 »verzekerd door een goed leger, door een dapper en vaderland-
 »lievend volk. De waarborg van Neerlands volksbestaan moet
 »men niet zoeken in liniën of vestingen; men moet die zoeken
 »in goede en goed aangevoerde regimenten; zorg daarvoor, zij
 »zullen u veel minder kosten dan al uwe versterkingsmiddelen,
 »en u oneindig meer nut aanbrengen”.

»Wij zijn sedert een reeks van jaren, ten dezen opzichte op
 »een geheel verkeerden weg; wij hebben veel te veel onze zorg
 »gewijd aan de doode strijdkrachten; veel te veel de levende
 »strijdkrachten — het leger, de schutterij, de volkswapening --
 »verwaarloosd. De aanneming van deze wet op het vestingstelsel
 »zal ons nog verder brengen op dien noodlottigen weg, want
 »zij zal tot noodwendig gevolg hebben: eene vermindering van
 »de uitgaven voor het leger”.

Hoe nuttige en de behartiging volkomen waard zijnde lessen
 de vorenstaande beschouwingen ook bevatten, zoo kan ik daarin
 toch niet anders zien dan eene uiting van des Generaals vol-
 komen gerechtvaardigd misnoegen over de omstandigheid, dat
 men de levende strijdkrachten op onvergeeflijke wijze veronacht-
 zaamde, en van zijne vrees dat deze toestand nog verergeren
 zou, indien men ten behoeve van het vestingstelsel hoogere
 eischen aan de schatkist stelde. Eene veroordeeling van het
 begrip, dat vestingen noodig zijn als organen der landsver-
 dediging, zie ik daarin niet en dit te minder omdat de Generaal,
 verder over het verdedigingsstelsel der Regeering sprekende,
 opmerkt: »In de hoofdzaak keurt hij dit stelsel zeer goed, en
 »kan hij zich geheel daarmee vereenigen” In verband
 hiermede verlangt hij dan ook alle door de Regeering gehand-
 haafde stellingen — die langs den IJssel, die van Nijmegen
 en die van Groningen-Delfzijl inclus — te behouden. Alleen
 wenscht hij geen fort bij de brug over den Moerdijk te bouwen, zoo-

als toen voorgesteld werd, en meent hij dat de verbetering van ons vestingstelsel hoogstens een paar *millioen* zal behoeven te kosten.

Het is dus hier een strijd over meer of minder, een volkomen gerechtvaardigd protest tegen de achterstelling der levende strijdkrachten, maar geen beginselstrijd tegen het vestingstelsel, als zoodanig. Tot staving dezer meening zijn hierbij, als Bijlage II, gevoegd eenige beschouwingen van den Generaal KNOOP omtrent de landsverdediging, zooals deze voorkomen in zijn nagelaten werk over WILLEM DEN DERDE.

Ten aanzien van des Generaals opmerking omtrent de kosten der levende strijdkrachten, vergeleken bij die der vestingwerken, zij hier in het voorbijgaan opgemerkt, dat één regiment Infanterie, volgens eene globale berekening, op grond van de begrooting voor 1898 — zonder de oprichtingskosten mede te tellen — jaarlijks rechtstreeks 7 ton kost. Brengt men hiermede in verband de som, die blijkens Bijlage I jaarlijks gemiddeld aan de voltooiing van het vestingstelsel besteed is, nl. 1.63 millioen, dan had men voor dat bedrag onze krijgsmacht voortdurend met 2.3 regiment infanterie kunnen vermeerderen. 1)

Zoo heeft men ook de meening hooren verkondigen, als zou de Vestingwet oorzaak zijn, dat wij ons bij een eventueelen oorlog uitsluitend tot een lijdelijk defensief zouden bepalen en de werkzaamheid onzer levende strijdkrachten zich onder alle omstandigheden slechts zou uitstrekken tot de verdediging onzer liniën en stellingen. Ook hier heerscht een misverstand, ontstaan doordien men de woorden *vestingstelsel* en *systeem van verdediging* met elkander verwart. Reeds bij de behandeling der

1) In de vergadering van 22 December 1893 (IIIde Verslag, 1893—94. Onze defensie.) deelde de toenmalige Luitenant-Kolonel ROOSEBOOM mede, dat volgens eene door hem gemaakte globale berekening, op grond van de begrooting voor 1890, de kosten bedroegen: voor één regiment Infanterie f 625.000, voor één regiment Veldartillerie f 530.000, voor één eskadron Cavalerie f 128.000. Aangezien tot op dat tijdstip jaarlijks gemiddeld 18²/₃ ton gouds ten behoeve van het Vestingstelsel was uitgegeven, zou voor dit bedrag eene grootere legersterkte bereikt zijn kunnen worden van: 10 bataljons Infanterie, één regiment Veldartillerie en één eskadron Huzaren.

Vestingwet bleek van dit misverstand en ondanks de pogingen, welke toen en later werden in het werk gesteld om het op te helderen, het bleef bestaan.

Zoo leest men in het Voorloopig Verslag van 21 Juni 1873 : »Intusschen waren er leden, die nog altijd zich met het denkbeeld niet konden vereenigen, dat bij dreigend oorlogsgevaar onze beschikbare strijdkrachten achter de verdedigingsliniën zouden terugtrekken, zoodat niet slechts twee derden van het land aan den vijand ten prooi zou worden gelaten, maar men zich ook berooven zou van de hulpmiddelen aan manschappen en levensbehoefden, die het verlaten gedeelte oplevert”.

Zeer terecht werd hiertegen door den heer DE ROO VAN ALDERWERELT bij de mondelinge behandeling der Vestingwet opgemerkt : »Wat bepaalt deze wet? Zij bepaalt alleen in welke gedeelten des lands permanente versterkingen zullen zijn, zij sluit geenszins de verdediging van de overige deelen uit. Integendeel. De liniën, waarvan het bestaan bij deze Wet wordt bevestigd, dienen juist om aan het leger vrijheid van beweging te geven, ten einde daar te kunnen opereeren, waar dit met het oog op de algemeene defensie noodzakelijk zal worden geacht”. En verder :

»Wij moeten hebben een weerbaar volk, een goed leger en een reduit, waarbinnen dat leger in geval van tegenspoed zich kan terugtrekken, eene nationale wijkplaats gelijk elk volk behoort te bezitten, dat prijs stelt op zijne zelfstandigheid. Dit reduit geeft ons dit wetsontwerp”.

Ik geloof, dat in deze weinige woorden de bedoeling der Vestingwet op even duidelijke, als afdoende wijze wordt aangegeven. De Vestingwet moet bepalen, welke liniën en stellingen permanent bevestigd zullen worden of blijven en geeft daardoor tevens aan binnen welke lijnen men, gesteund door de hulpmiddelen der duurzame versterkingskunst, aan overmacht het hoofd zal bieden, wanneer 's vijands aanvalsrichting door deze lijnen gekruist wordt. Daarnaast staat het systeem van verdediging, dat opgemaakt voor verschillende oorlogsgevallen, m. a. w. voor verschillende onderstellingen omtrent sterkte der

vijandelijke strijdkrachten en richting harer operatiën, aangeeft op welke wijze de mobiele troepen in die onderscheidene gevallen zullen optreden. In dit systeem spelen de liniën en stellingen eerst eene *hoofdtrol*, wanneer de omstandigheden oogenblikkelijk het verder gebruik van het veldleger in het open veld verbieden.

Ik moet er nu nog in het bijzonder de aandacht op vestigen, dat de vrijheid van beweging, welke in het systeem van verdediging aan het veldleger geschonken kan worden, grooter wordt, naarmate de verdediging der liniën en stellingen beter is voorbereid, omdat men, het hart des lands tegen een onmiddellijken aanval beveiligd wetende, bij een voor onze wapenen ongunstig verloop der krijgshandelingen, ten aanzien van de richting, waarin men in dat geval wenscht te opereeren, minder gebonden is.

Denkt men zich toch in ons land geen enkel verdedigingswerk, geene enkele linie of stelling aanwezig, en dus de geheele weerkracht in het veldleger geconcentreerd, dan zal er niettemin altijd een punt zijn, dat men, aangezien de Regeering en hare organen aldaar gevestigd zijn, zoo lang mogelijk aan den vijand moet betwisten, omdat met het verlies daarvan het centrale gezag gebroken is en een verdere weerstand dan niet meer mogelijk geacht moet worden. Had nu ons land eene aanzienlijke lengte en breedte, verkeerde het ten aanzien van de bebouwing en het wegennet nog in een meer primitieven toestand, dan zou men zich dit punt, althans gedurende een zeker tijdsverloop, bewegelijk kunnen denken, op gelijke wijze als dit in de Zuid-Afrikaansche Republieken, zij het ook niet zonder bezwaren, in practijk gebracht is kunnen worden. In onze verhoudingen is een dergelijke toestand intusschen niet denkbaar, zoodat wij rekening moeten houden met de noodzakelijkheid, dat het veldleger in het gedachte geval den vijand de nadering tot een bepaald punt zoo lang mogelijk moet beletten. Hierdoor wordt m. i. van af het oogenblik, waarop wij strategisch-defensief zouden moeten optreden, de richting onzer operatielijn vrij nauwkeurig bepaald, is dien-

tengevolge de vrijheid van beweging uiterst beperkt. Bovendien zal men, zoodra de vijand door eene omtrekking van ons veldleger zich langs eene nevenlijn in de richting van het te beschermen punt beweegt of zelfs slechts aanstalten daartoe maakt, tot eene teruggaande beweging genoodzaakt zijn. Vrijwel dezelfde toestand treedt in, wanneer men zich, als *eenige* bevestiging, het zooeven beschouwde punt duurzaam versterkt denkt.

Geheel anders wordt uit den aard der zaak de toestand, wanneer men — onafhankelijk van het veldleger — over de middelen beschikt om den vijand den toegang tot een meer uitgestrekt gedeelte van het land te ontzeggen. Dat veldleger kan dan vrijer opereeren, zooals de omstandigheden het 't meest gewenscht doen achten, zonder steeds de aantrekkingskracht te ondervinden, welke het centrale punt anders onvermijdelijk op zijne bewegingen moet nitocfenen.

De zooeven genoemde middelen bestaan uit permanente versterkingen, in onderling verband tot het afsluiten der bedoelde landstreek aangelegd, *en* uit hare bezettingen, want onvoorwaardelijk moet met den Generaal KNOOP worden ingestemd, dat die versterkingen zonder goed bruikbare bezettingen niets beteekenen.

Ten aanzien van die bezettingen nu nog enkele opmerkingen.

De geringe diepte, welke ons land in elke richting heeft, is oorzaak dat onze versterkingen reeds korten tijd na het uitbreken van den oorlog, wanneer deze althans tegen overmacht gevoerd moet worden, aan eene aanraking met de vijandelijke troepen kunnen bloot staan. Het is dus niet alleen noodzakelijk, dat de vereischte bezettingen spoedig ter plaatse zijn, maar tevens behoort haar gehalte zoodanig te wezen, dat zij in den kortst mogelijken tijd voor de haar op te dragen taak geschikt zijn. In verband hiermede is natuurlijk de vraag van beteekenis in hoeverre door het afzonderen dezer bezettingstroepen een nadeelige invloed wordt uitgeoefend op het gebruik van het leger als mobiele macht.

Dit geschiedt natuurlijk wel, wanneer voor bezettingstroep-

pen deelen van het leger in eerste linie bestemd moeten worden, doch vindt geene plaats, zoodra daarvoor het leger in tweede linie, de landweer, gebezigd kan worden, die door hare organisatie, graad van geoefendheid en burgerlijke levensverhoudingen ouder alle omstandigheden minder voor gebruik als veldtroepen geschikt is. 1)

Intusschen kunnen niet alle bezettingstroepen uitsluitend uit de landweer getrokken worden. De vestingartillerie en de vesting-genietroepen moeten in het leger gevormd worden en daarin dus in zoodanige sterkte voorkomen, dat dit aantal, verconigd met de in de landweer aanwezigen, voldoende is om in de behoefte aan vestingartilleristen en genietroepen in de verdedigingsliniën te voorzien. Die noodzakelijkheid bestaat intusschen niet ten aanzien van de infanterie, die, wanneer zij eene goede opleiding als veld-infanterie in het leger ontvangen heeft, na overgang in de landweer, m. i. zonder bezwaar voor bezettings- en bewakingsdienst gebezigd kan worden. Daartoe zou bij den overgang naar de landweer de indeeling in tactische eenheden zoodanig moeten plaats hebben, dat de bezettings- en bewakingstroepen, zooveel mogelijk nabij de plaatsen, waar zij zullen moeten optreden, verblijf houden, terwijl bovendien de herhalings- en de vrijwillige oefeningen bij de landweer zouden moeten strekken om hunne bruikbaarheid voor de van hen in oorlogstijd te vorderen diensten te verhoogen.

Daar, bij volledige toepassing der in 1901 aangenomen legerwetten in de landweer beschikt zal kunnen worden over :

1) Voor zooveel noodig zij hierbij aangegeekend, dat waar ik spreek van een leger in eerste linie in tegenstelling van dat in tweede linie, onder het eerste door mij verstaan wordt dat gedeelte der strijdkrachten, hetwelk door samenstelling, oefening, encadreering en organisatie onmiddellijk na de mobilisatie tegenover den vijand *in het veld* gebracht kan worden, dus in alle opzichten *operatievaardig* genoemd mag worden. Onder het leger in tweede linie heeft men dan te begrijpen de troepenafdeelingen, welke in de evengenoemde opzichten in dier voege van de eerstbedoelde afwijken, dat zij voor een dergelijk gebruik, althans oogenblikkelijk niet geschikt zijn, doch wel met kans op goeden uitslag voor neven-doeleinden bestemd kunnen worden.

36 bataljons veld-infanterie en
36 compagnieën vesting-infanterie,

dus, als men in het leger geene afzonderlijke infanterie-bezettingstroepen opleidt, over :

45 bataljons infanterie,

lijdt het m. i. geen twijfel of er blijven, zelfs na aftrek van landweertroepen, aan welke men bij de mobilisatie eene afzonderlijke bestemming zal willen geven, voldoende krachten over om in de door mij bedoelde diensten te voorzien.

Nu weet ik wel, dat deze regeling, *theoretisch* beschouwd, niet de beste is, die men zou kunnen verlangen, en dat het van een meer beperkt standpunt niet moeilijk zou vallen aan te toonen, dat er voordeelen aan verbonden zouden zijn ook de bezettings-infanterie rechtstreeks in het leger te vormen. Doch men vergete niet, dat het betere vaak de vijand van het goede is en eene goede algemeene regeling alleen dan te treffen zal zijn, wanneer men voor elk onderdeel niet een nagenoeg volmaakt toestand eischt, doch zich met een alleszins voldoende weet tevreden te stellen. Ook moet men hierbij niet uit het oog verliezen, dat bij de *doorgezette* verdediging onzer liniën en stellingen vermoedelijk toch altijd op grootere of kleinere deelen van het veldleger zal kunnen gerekend worden.

Wordt op de aangegeven wijze gehandeld, dan zal men aan infanterie voor het veldleger kunnen beschikken over :

± 58000 volledig geoefenden, en

± 28000 kort geoefenden;

in het geheel alzoo ± 86000 man infanterie.

Wanneer, zooals binnen korter of langer tijd te verwachten is, de geoefendheid der voor korte oefening in te lijven dienstplichtigen bij hunne opkomst onder de wapenen zoodanig is, dat zij na afloop hunner eerste oefenings-periode hetzelfde peil van bruikbaarheid bereikt hebben, als de volledig geoefenden, dan zou het m. i. overweging verdienen, deze 86000 man infanterie zoodanig te organiseeren, dat zij nagenoeg in hun geheel

onmiddellijk voor den vijand gebracht kunnen worden. 1)

Waar men in groote rijken er op rekenen moet gedurende langen tijd de verschillende afdeelingen op oorlogssterkte te houden en daartoe eene aanvullingsreserve behoeft; eene instelling, die men bovendien uit budgetaire overwegingen niet ontberen kan, omdat men niet over de middelen beschikt om aan alle dienstplichtigen eene volledige oefening te geven, daar wordt een voorbeeld gegeven, dat m. i. voor ons geenszins navolging verdient. Voor ons komt het er in de meeste gevallen op aan te zorgen, dat wij niet onder den voet geloopen worden; daartoe moeten wij van af den eersten dag zoo sterk mogelijk zijn en mag geen geweer in het front ontbreken, dat daar nuttige diensten kan verrichten. Weinig baat het of wij duizende manschappen, als aanvullingsreserve, beschikbaar hebben, om de in den oorlog geleden verliezen aan te vullen, wanneer wij door hunne afwezigheid bij het veldleger eene gunstige kans hebben doen verloren gaan, om in het begin van den oorlog voordeelen te behalen. Niemand weet te voren onder welke omstandigheden de oorlog door ons gevoerd zal moeten worden, maar wel kan iedereen beseffen van hoe groot belang het is, dat de veldtroepen, die den eersten stoot zullen moeten toebrengen dan wel afweren, op die grootste sterkte gebracht zijn, welke bereikt kan worden zonder meer *gewichtige* belangen te benadeelen.

Men zou kunnen meenen, dat dit beginsel, logisch doorgevoerd, er toe zou moeten leiden ook de landweertroepen bij het veldleger in te deelen en dus geene troepen voor bezettingen af te zonderen. Ik deel die meening niet. Eerstens, omdat ik, bij het stelsel van opleiding, waartoe de tegenwoordige Wet ons dwingt, en ook uit hoofde van de andere motieven, die

1) Voor depôtstroepen zou men e.q. nog kunnen beschikken: over de jongste lichte, wanneer deze bij mobilisatie nog niet voor den dienst te velde bruikbaar is, en over hen, die zich bij dreigend oorlogsgevaar voor vrijwilligen dienst aanmelden, terwijl verder eene regeling gewenscht is, waarbij voor dit doel zooveel noodig over de landweerdepôts kan beschikt worden.

ik hiervoren daarvoor aanvoerde, de landweerafdelingen minder geschikt acht voor den bewegingsoorlog. Maar in de tweede plaats, omdat ik het roekeloos zou vinden bij de verhoudingen, waaronder wij den oorlog wellicht zullen moeten voeren, alles op één kaart te zetten en het verlies van één veldslag over het lot van het land te doen beslissen. Want zelfs al beschikte men in dit geval over verdedigingsstellingen en al had men gelegenheid deze door een grooter of kleiner deel van het geslagen veldleger te doen bezetten, dan wil het mij toch voorkomen, dat men onder *die* omstandigheden van eene langdurige verdediging geene groote verwachtingen mag koesteren.

Ik schreef zooeven »de verhoudingen, waaronder wij den oorlog wellicht zullen moeten voeren».

Deze kunnen inderdaad zeer verschillend zijn. In de rede, welke ik het voorrecht had den 31sten Januari 1896 in deze Vereeniging uit te spreken, kwam ik, na een kort overzicht van den politieken en militairen toestand in Midden-Europa, tot de volgende conclusie: »De troepenmacht, waarmede wij »zalzo bij een conflict met onzen oostelijken nabuur rekening »zullen hebben te houden, kan afwisselen van één tot vijf leger- »korpsen; dat een beduidend sterker leger daartoe afgezonderd »zal kunnen worden, acht ik alleen onder zoo abnormale om- »standigheden mogelijk, dat daarop geen stelsel van lands- »verdediging gebouwd kan worden».

Aannemende nu, dat deze conclusie niet al te ver van de waarheid zou blijken af te wijken, zal men mij wel willen toegeven, dat de kansen om met onze troepenmacht uitsluitend in het open veld aan een vijandelijken inval het hoofd te bieden, verminderen, naarmate de sterkte der aanvallende troepen meer de bovengrens, door mij genoemd, nadert of deze wellicht overschrijdt. Welnu, in al die gevallen zou ik het ouverantwoordelijk achten alles op één kaart te stellen en komt mij dan ook niet alleen het bezit, maar ook het bezetten van permanente verdedigingsliniën noodzakelijk voor. Over de uitgebreidheid van deze laatste spreek ik hieronder nader.

In het voorbijgaan moet ik er intusschen nog op wijzen,

dat men niet zelden, voor het geval dat wij met overmacht te kampen zouden kunnen hebben, de mogelijkheid eener interventie van een of meer mogendheden hoort opperen, omdat men vermeent, dat de onderlinge naijver oorzaak zal zijn, dat men elkander het bezit van een staat als Nederland niet zal gunnen.

Hoewel dit uit den aard der zaak niet onmogelijk is, zou ik het gevaarlijk achten er op te *rekenen*. De geschiedenis der laatste jaren althans is weinig geschikt om in dit opzicht eene optimistische stemming te bevorderen. Is niet tot veler verbazing in den Zuid-Afrikaanschen oorlog door alle staten, welke op den loop der gebeurtenissen een beslissenden invloed hadden kunnen uitoefenen, eene politiek van absolute non-interventie gevolgd? En al zal men gereedelijk toegeven, dat het verdwijnen uit de rij der staten van de Zuid-Afrikaansche republieken voor Europa van eene gansch andere beteekenis is dan de vernietiging van het zelfstandig bestaan van Nederland zou zijn, zoo is toch het feit niet zonder gewicht, dat in dit geval door de groote mogendheden gehandeld werd in lijn-rechten strijd met het duidelijk uitgesproken verlangen harer bevolking, wel een bewijs hoezeer de overwegingen van algemeen politieken aard hier den boventoon voerden.

Doch ook feitelijke onmacht zou oorzaak kunnen zijn van non-interventie. Zoo is het, bijvoorbeeld, zonder twijfel dat Engeland groot belang heeft bij het zelfstandig bestaan van Nederland; dit feit zou niettemin geheel zonder invloed op den loop van zaken gebleven zijn, wanneer gedurende den in Zuid-Afrika gevoerden strijd in Europa verwickelingen waren ontstaan, waarbij wij betrokken waren geweest. Het is toch niet aannemelijk, dat Engeland zich gedurende dat tijdperk nog meerdere moedelijkheden zou hebben op den hals gehaald.

Zoo kan het elk oogenblik voorkomen, dat de handen van hen, die bij het behoud onzer zelfstandigheid het grootste belang hebben, elders gebonden zijn. Een stellig *rekenen* op de hulp van derden, in dier voege dat wij daarmee bij het organiseren onzer weerkracht zouden mogen rekening houden, zou mij dus voorkomen niet in ons belang te zijn.

De vorenstaande beschouwingen kunnen mede doen inzien, hoe dringend noodzakelijk het voor ons kan wezen een tegen ons gekeerden oorlog te kunnen rekken, voor het geval bij het uitbreken daarvan de algemeen politieke omstandigheden niet van dien aard zijn, dat een onmiddellijk ingrijpen van een of meer buiten het geding staande staten verwacht kan worden.

Dat rekken van den oorlog kan in een land als het onze niet anders geschieden dan door den vijand tot den aanval op duurzaam versterkte liniën te dwingen, die aan zijne voorwaartsche beweging gedurende korteren of langeren tijd een hinderpaal in den weg leggen. Mogen in landen van groote vlakte-uitgebreidheid, waar een beperkt weggennet, een zeer geaccidenteerde terreinvorm, geringe bebouwing en geringe dichtheid van bevolking voor de beweging en verpleging van 's vijands troepen groote moeilijkheden opleveren, andere middelen tot bereiking van dit doel kunnen worden toegepast, met name een stelselmatig ontwijken van den aanvaller en een op uitgebreide schaal gevoerde guerilla-oorlog, bij ons zal men zich van het bezigen van dergelijke middelen geene illusiën mogen maken. Ons land mist daartoe — en laten wij het uit elk oogpunt loven, behalve uit dat der verdediging — ten eenen male de geschiktheid.

Waar ik echter het bezit van permanente verdedigingslijnen met het bovenomschreven doel noodzakelijk acht, verbind ik daaraan nog den eisch, dat de ruimte, waar binnen wij ons aanvankelijk handhaven, groot genoeg zij om een zoodanigen indruk te vestigen van den graad van weerstand, dien wij bieden, dat daaruit een prikkel tot interventie geboren zal worden. Ik vrees toch, dat wanneer wij reeds bij den aanvang van den oorlog binnen een zeer beperkten kring zouden worden teruggedrongen, ook in dit opzicht een nadeelige invloed zou worden uitgeoefend.

Dat wij onder de zoeven door mij gedachte omstandigheden — een aanval door overmacht zonder steun van buiten — althans voorloopig tot een lijdelijk strategisch-defensief gedwongen zijn, wie zal het ontkennen?

Maar dit neemt niet weg, dat alsdan geene andere gedrags-

lijn gevolgd kan worden, evenals hij, die zich door eene vijandige menigte bedreigd ziet, deuren en vensters goed sluit en zich *in* zijn huis verdedigt, tot eventueel ontzet komt opdagen, in plaats van zich, door eene overmaat van moed gedreven, *op* die menigte te werpen, wel wetende, dat hij dan door de overmacht vernietigd wordt.

In verband hiermede kan ik niet nalaten de woorden aan te halen, waarmede BRIALMONT in zijn: »Étude sur la défense des États» de gedraglijn verdedigt van WELLINGTON, toen hij zich, door den nood gedwongen, tot de verdediging der liniën van Torres-Vedras bepaalde: »Ce général», zoo schrijft hij, »par son système de défense concentrée, ajouta une mémorable leçon à celles que la guerre avait données jusque-là sans succès, aux militaires à courte vue et au public ignorant, pour qui défendre un pays, c'est arrêter l'ennemi à la frontière et pour qui se retirer dans *une bonne position stratégique à l'intérieur*, en abandonnant une partie du pays à l'agresseur, c'est manquer de courage et de patriotisme. »Déclamations puérides qu'un véritable homme de guerre saura toujours dédaigner, comme le fit Wellington en 1810, pour la gloire de son armée et le salut de la nation Portugaise».

Wie met het vorenstaande niet instemt, zou ik willen uitnoodigen voor het onderstelde geval een uitgewerkt stelsel van verdediging te ontwerpen, waarmede het beoogde doel langs anderen weg en met gelijke kans van slagen wordt nagestreefd.

De vorenstaande beschouwingen kortelijk samenvattende, kom ik dus tot de volgende conclusiën :

dat in de Vestingwet zelve fundamenteele fouten voorkomen, die in den weg hebben gestaan aan de verwezenlijking van het plan, dat men zich daarbij voorstelde ten uitvoer te leggen;

dat de daardoor opgewekte grieven — hoe begrijpelijk zij overigens mogen zijn — mij niet hebben kunnen overtuigen, dat wij een behoorlijk ingericht vestingstelsel zouden kunnen ontberen;

dat in de jaren, gedurende welke onze levende strijdkrachten in onvoldoenden toestand verkeerden of nog zullen verkeerden,

het vestingstelsel ons in geval van oorlog voor eene catastrophe had of zal kunnen behoeden;

dat het bezit van een vestingstelsel ons geenszins ontheft van de noodzakelijkheid om te beschikken over een zoo sterk mogelijk veldleger, geschikt tot operatiën los *van*, doch in strategisch verband *met* onze liniën en stellingen, doch dat dit juist bevorderlijk is aan het doelmatig gebruik van die troepen:

dat om het veldleger op de gewenschte sterkte te brengen, de bezettingen der verdedigingsliniën in hoofdzaak aan het leger in tweede linie ontleend moeten worden.

Alvorens nu over te gaan tot de behandeling van de vraag of herziening der Vestingwet al dan niet urgent geacht moet worden, komt het mij gewenscht voor hier eerst te doen volgen eene korte bespreking van de verschillende liniën, stellingen, enz., welke in de tegenwoordige Wet zijn opgenomen. Daaruit zal toch kunnen blijken, of deze onderscheidene verdedigingsinrichtingen bij eene eventueele herziening der Vestingwet alle behouden moeten blijven en, voor het geval het antwoord op deze vraag ontkennend luidt, welke daarvan zouden behooren te vervallen.

De werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas.

De naam, welke voor deze werken in de Wet is aangenomen, is slechts bij uitzondering in overeenstemming met de rol, welke zij bij de landsverdediging zouden moeten spelen. Alleen de werken om Doesburg toch, waren eigenlijk bestemd om aan den IJssel verwisseling van oever aan grootere troepenafdeelingen mogelijk te maken. De overige — ten deele bestaande, ten deele voorgenomen werken bij Zwolle, Zutphen, Westervoort, Pannerden en Nijmegen — waren gedacht als sporforten ter afsluiting van de spoor- en waterwegen, waar-

aan zij gelegen waren. 1) Met die afsluiting werd beoogd het zoo lang mogelijk beletten van den aanvoer van belegeringsgeschut en krijgsbenoodigdheden naar het hart des lands, en dus middellijk een ernstige aanval op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie vertraagd.

Slechts aan twee der bovengenoemde werken, Pannerden en Westervoort -- aan het laatste in verband met de verlegging van de spoorwegbrug over den IJssel -- zijn sedert het tot stand komen der Vestingwet eenige wijzigingen en verbeteringen aangebracht. Ten aanzien van de overige is het bij de plannen gebleven.

De reden hiervoor moet hoofdzakelijk gezocht worden in de kosten; het nut dezer werken werd slechts bij uitzondering betwist. Die kosten waren geraamd: bij het Ontwerp-Vestingwet op f 2.795.000, door den Minister REUTHER op 5 à 6 millioen, terwijl de toenmalige Kolonel KROMHOUT het benoedigde bedrag voor 6 sperforten (bij Hedel, Nijmegen, de Pley, Zutphen, Deventer en Zwolle) op f 2.100.000 stelde. 2)

Daarbij kwam, dat tengevolge van de vorderingen der techniek het voor elk sperfort te besteden bedrag gestegen was, en door het toenemen van het aantal verkeerswegen het aantal af te sluiten rivierovergangen vermeerderde. Mede bleef niet zonder invloed de overweging, dat de omlegging van eene versperde spoorbaan buiten het vuurbereik van het sperfort en het leggen van eene hulpbrug, in verband met de aanzienlijke hulpbronnen, waarover een aanvallend leger kan beschikken, minder tijdroovend kan zijn, dan deze werkzaamheden vroeger geacht moesten worden, 3) en dientengevolge de

1) In het Ontwerp-VAN LIMBURG STIRUM werd Doesburg terecht genoemd onder: Werken ter opneming van troepen aan den Boven-IJssel; de overige daarentegen samengevat onder: Sperwerken aan Boven-Waal en IJssel. Bij Nota van wijziging, door den Minister WERTZEL ingediend, werden alle onder den boven aangegeven naam begrepen.

2) Zie: Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. 1883—84. VIIde Verslag. J. H. KROMHOUT. Sperforten in Nederland.

3) Zie: Vollbahnübung der Eisenbahntuppen 1899. Kriegstechnische Zeitschrift. 1900. Heft 1.

werking van het sperfort eerder geneutraliseerd kan worden.

Het door sommigen geopperd bezwaar, dat bij den val dezer sperforten de bezettingen voor de verdere verdediging verloren zouden gaan, heeft, in verband met het gering aantal dezer werken en de kleine bezettingen, welke zij zouden vereischen, vermoedelijk geen grooten invloed geoefend.

De evengenoemde overwegingen deden naar andere middelen omzien, waardoor het beoogde doel met minder kosten bereikt zou kunnen worden. Naar aanleiding daarvan werd besloten bij het nitbreken van een eventueelen oorlog verschillende spoorwegbruggen voor het verkeer ongeschikt te maken, de hiertoe noodige vernieling van die bruggen in vredetijd zorgvuldig voor te bereiden en de vereischte maatregelen te nemen, opdat de uitvoering op het gewenschte oogenblik zooveel mogelijk zou verzekerd zijn. Tot deze laatste behoorde o.a. het aanleggen van eene zeer eenvoudige verdedigingsinrichting op de brug om deze tegen een coup de main te beschermen. Op deze wijze handelende, zou in elk geval zooveel tijd gewonnen kunnen worden, als de aanvaller zou behoeven om de vernielde brug weder voor het verkeer geschikt te maken.

Intusschen mag hierbij niet vergeten worden :

1°. dat het herstellen van eene vernielde brug dikwerf minder tijd zal kosten dan het omleggen van de baan en het bouwen van eene hulpbrug ;

2°. dat de zekerheid gemist wordt, dat de vernieling afdoende zal wezen. Deze laatste toch moet -- om eene wellicht onnoodige vernietiging van kapitaal te voorkomen -- tot het laatste oogenblik worden uitgesteld, zoodat bezwaren kunnen rijzen betrekkelijk de juiste keuze van het tijdstip van aanvang der werkzaamheden en het ter rechter tijd geven van het bevel voor de vernieling ; de mogelijkheid bestaat voorts dat het springen mislukt ; 1)

3°. dat in dit stelsel *alle* bruggen over de bedreigde wateren

1) Zie: Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. 1883—84. Vllde Verslag. J. H. KROMHOUT. Sperforten in Nederland.

vernield moeten worden en dientengevolge wellicht meer kapitaal vernietigd zal worden, dan noodzakelijk geweest zou zijn;

4°. dat na het eindigen van den oorlogstoestand handel en nijverheid zich, tengevolge van de vernieling der grootte spoorwegbruggen, niet spoedig zullen kunnen herstellen. Bij het stelsel van sperforten zouden de bruggen intact kunnen blijven, omdat voor vernieling geene enkele afdoende reden zou bestaan, zoodra het fort de gewenschte tijdwinst verschaft had.

Voor al het bezwaar, dat de vijand de brug in bezit kan hebben genomen, vóór de vernieling heeft plaats gehad, moet men niet gering achten. De krijgsgeschiedenis geeft in dit opzicht meer dan één waarschuwend voorbeeld. 1)

Zoo zond bijv. de Pruisische Regeering den 15den Juni 1866, dus nog voor de door het ultimatum toegestane bedenktijd verstreken was, een bataljon infanterie met den sneltrein Berlijn-Dresden naar de op Saksisch grondgebied gelegen spoorwegbrug bij Riesa, met het doel deze intact in bezit te nemen. Toevallig was de Saksische Regeering hiervan tijdig onderricht en was de brug, vóór de aankomst van den trein, aan de vlammen prijs gegeven. Als bijzonderheid teeken ik hierbij nog aan, dat deze brug binnen *tien* dagen weder voor het gebruik geschikt was, niettegenstaande twee der houten, op steenen pijlers rustende bogen van 50 M. spanning verbrand waren. »Preussischerseits» waren namelijk »die zur Wiederherstellung nöthigen Hölzer bereits im Voraus gefertigt worden».

Deze voorbeelden mogen er op wijzen hoe groote verantwoordelijkheid door dit stelsel op de Regeering gelegd wordt, eenerzijds dat de vernieling *tijdig*, anderzijds dat zij *niet te vroeg* en dus *onnoodig* geschiedt.

Uit vorenstaande beschouwingen zal kunnen blijken, dat voor den bouw van sperforten en dus voor het behoud van

1) Zie: Ons Vestingstelsel, door den Luitenant-Generaal C. D. H. SCHNEIDER, Gids, 1901, blz. 443. (Bezetting van de brug over de Sereth bij Barboche door de Russen in 1877.)

deze rubriek van werken in de Vestingwet werkelijk goede gronden zijn aan te voeren. Ik zou nog daarbij kunnen voegen, dat deze forten, die tevens de hoofdwegen zouden afsluiten, welke uit het Oosten over den IJssel voeren, de taak van het veldleger, wanneer dit aan die rivier wordt opgesteld, aanmerkelijk zouden kunnen verlichten en dus voor het optreden daarvan meer kansen van welslagen zouden aanbieden.

Wanneer ik niettemin vermeen op den bouw van deze werken niet te moeten aandringen, dan word ik daartoe geleid door de overweging, dat waar voor levende strijdkrachten, zoowel als voor doode weermiddelen nog zooveel te doen is, wij ons tot het dringend noodige dienen te beperken en geene hoogere eischen aan de schatkist moeten stellen dan in het belang eener krachtige verdediging bepaald noodzakelijk zijn.

Daarom zou ik in overweging willen geven de hierbedoelde werken uit de Vestingwet te doen vervallen, met uitzondering van Pannerden, dat ons, omdat het de waterverdeeling bij de splitsing van den onverdeelde Rijn beheerscht, voornamelijk in den aanvang van den oorlog van nut kan zijn.

De rol, welke het fort Westervoort bij de landsverdediging kan spelen, acht ik van zoo weinig beteekenis, dat het voordeel, aan het behoud daarvan verbonden, m. i. niet opweegt tegen het nadeel, dat uit een moreel oogpunt zou kunnen voortspruiten uit den val van deze geheel geïsoleerd liggende, en daardoor uit den aard der zaak in haar weerstandsvermogen beperkte, versterking. Zoodra de linker IJsseloever door de Nederlandsche troepen verlaten wordt, zou Westervoort zeker zonder bezwaar kunnen worden opgegeven.

De Stelling van de Geldersche Vallei, met die in de Neder-Betuwe, en de Zuider Waterlinie.

Wanneer men zich de beide hier genoemde Stellingen vereenigd denkt door de verdedigde rivier de Waal tusschen Ochten

-- het rechtereulegelpunt der eerste -- en St. Andries -- het linkervleugelpunt der laatste --, dan zou hierdoor van Spakenburg aan de Zuiderzee tot aan den Amer ten Westen van Geertuidenberg ééne linie gevormd worden, welke als eene vóórlinie van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie te beschouwen ware.

Met dit doel werden deze liniën intusschen niet ontworpen. De z.g. Grebbe-linie, in ontwerp vastgesteld in 1628, werd in het volgende jaar bij den inval van het Spaansch-Keizerlijke leger onder MONTECUCULI ten deele uitgevoerd, en eerst tijdens de Bataafsche Republiek min of meer voltooid. In 1807 opgeheven, werd zij in 1817 weder in zooverre in aanzien hersteld, dat de nog aanwezige werken bij de Grebbe, Buursteeg en Amersfoort behouden zouden worden, met het doel deze in tijd van vrede te doen opmaken *als veldwerken*, om de retraite op de linie van Utrecht te verzekeren".

De Stelling in de Neder-Betuwe kreeg het aanzijn in de jaren 1799 en 1800, terwijl de Zuider-Waterlinie deel uitmaakte van de door COEHOORN tusschen 1698 en 1702 uitgevoerde, z.g. groote Waterlinie, welke zich van de Schelde bij Bergen op Zoom tot de Maas bij Grave uitstreckte. 1)

De beide eerstgenoemde vormen dus tusschen den IJssel en de Nieuwe Hollandsche Waterlinie eene verdedigingslijn tegen een aanval uit het Oosten, de laatste vormde de eerste linie van defensie bij een aanval uit het Zuiden.

In de Vestingwet van 1874 wordt de Stelling in de Geldersche Vallei, met die in de Neder-Betuwe, de voorpostenstelling der Nieuwe Hollandsche Waterlinie genoemd en daardoor als het doel, waarmede zij behouden werd, aangegeven: het winnen van tijd voor het in staat van tegenweer brengen dezer laatste. Doch nog eene andere bedoeling zat bij hare in stand houding voor. Bij de mondelinge behandeling der Wet in de Tweede Kamer zeide de Minister van Oorlog o. a.: »Het is denkbaar, dat wij aan den IJssel standhouden; wij

1) Zie: Een oude strijd (Ons Vestingstelsel) door W. BADON GHYDEN. De Militaire Gids, 1883.

»kunnen genoodzaakt zijn terug te trekken en, door overmacht »vervolgd, moeten retireeren naar de Utrechtsche linie; wij »zouden dan groot gevaar loopen overhoop te worden geworpen, doch daarvóór ligt de Grebbe-linie en hier kan men »weder stand houden, tot verademing komen, zich verder »verdedigen en inmiddels tijd geven aan de Utrechtsche linie »nog te doen, wat noodig is". Zij was dus niet alleen bedoeld als voorpostenstelling van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, maar ook als opnamestelling voor het van den IJssel terugtrekkende veldleger. In dit verband mag niet uit het oog verloren worden, dat terwijl de afstand Arnhem—de Grebbe één dagmarsch bedraagt, de Grebbe-linie van uit Zutphen en Deventer eerst in twee flinke dagmarschen bereikt kan worden.

Nu verkeerde die linie reeds in 1874 in een zeer onvoldoenden staat. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE noemde de werken alle slecht, meereendeels nog »ridiculer" dan het te voren door hem besproken fort St. Anthonie bij Den Bosch; de heer STIELTJES achtte bij de Grebbe-linie het woord *knieweringen* meer toepasselijk dan *borstweringen*. Vrij algemeen was men dan ook van oordeel, dat de inundatiën het behoud der linie moesten verzekeren, doch juist deze bleken zóó bezwaarlijk te stellen, dat de heer STIELTJES bij herhaling betoogde, dat men hiermede bij de Nieuwe Hollandsche Waterlinie veel eerder gereed kon zijn dan bij de Grebbe-linie. Intusschen verwachtte men in dit opzicht toen nog verbetering van een kanaal door de Geldersche Vallei, al meende de heer STIELTJES dat dit toch niet voldoende zou zijn, om bij alle waterstanden de inundatiën te kunnen stellen. Dat kanaal is er, zooals men weet, intusschen niet gekomen, zoodat op het oogenblik op deze inundatiën geene groote verwachtingen gebouwd mogen worden.

Hierbij komt nu nog, dat de geheele linie eene lengte van ± 7 uur gaans heeft, zoodat voor hare verdediging een groot aantal troepen gevorderd wordt, terwijl de weinig gunstige richting, welke zij ten opzichte van de Nieuwe Hollandsche

Waterlinie heeft 1), oorzaak kan zijn, dat bij eene doorbreking der Stelling nabij of ten Noorden van Amersfoort, de veilige terugtocht der ten Zuiden van die plaats opgestelde troepen allerminst verzekerd is.

Waar sedert de tot stand koming der Vestingwet aan deze linie nog niet gewerkt is en hier alleen ten koste van aanzienlijke bedragen eene permanente stelling gemaakt zou kunnen worden, waarvan ik zoowel het nut als de kracht problematiek moet achten, terwijl — wil zij als opnamestelling voor het van den *IJssel* terugtrekkende veldleger dienen — daarvoor bovendien nog bezettingen aangewezen zouden moeten worden, geloof ik dat het aanbeveling verdient, deze Stelling uit de Vestingwet te doen vervallen en de terreinen, waarop zij gelegen is, te verkoopen.

Hetzelfde meen ik, behoudens eene kleine, nader te noemen restrictie, ten aanzien van de Zuider Waterlinie in overweging te moeten geven.

Deze linie heeft van St. Andries tot Geertruidenberg eveneens eene lengte van ± 7 uur gaans; hare algemeene richting is gunstiger, de werken zijn in beteren toestand, maar nochtans zeer verouderd, zoodat ook hier groote offers van de schatkist gevorderd zouden moeten worden om eene afdoende verbetering tot stand te brengen. Vandaar dat m. i. de redeneering van den heer DE ROO VAN ALDERWERELT volkomen instemming verdient, waar hij in zijne Nota bij het Voorloopig Verslag van 18 Juli 1870 nopens het toen aanhangige Ontwerp-Vestingwet zeide: »De positie is nuttig en heeft eene strategische waarde; maar alle nut is betrekkelijk en men kan de beste zaken te duur koopen».

Intusschen zou het m. i. aanbeveling verdienen bij het verlaten van deze Stelling eene uitzondering te maken voor de

1) Afstand Spakenburg—Naarden (hemelsbreed) 12 K.M.
 " Rhenen—Houswijk " 28 "
 " Ochten—Asperen " 32 "

werken rond Heusden. Deze toch zouden, gelaten in den toestand, waarin zij op het oogenblik verkeeren, en eventueel verdedigd wordende met de hulpmiddelen, waarover het *veldleger* beschikt, vooral in verband met de vaste brug, welke thans bij Heusden wordt aangetroffen, nog goede diensten kunnen bewijzen bij het optreden van ons veldleger in Brabant. Aangezien intusschen dit eene punt onvoldoende zou wezen om een eventueelen terugtocht van het mobiele leger te verzekeren, zou in oorlogstijd hierin moeten worden voorzien door den aanleg van, voor tijdelijke verdediging geschikte bruggehoofden op de Maas en de Verlegde Maas.

De Nieuwe Hollandsche Waterlinie, de Stelling van het
Hollandsch Diep en het Volkerak, de Stelling van
de Monden van de Maas en het Haringvliet
en de Stelling van Den Helder.

Deze Stellingen staan in zoo nauw verband tot elkander, dat het noodzakelijk voorkomt ze te gelijker tijd te bespreken. Wanneer men zich toch gedurende den langst mogelijken tijd in het bezit van Noord- en Zuid-Holland en een groot deel van Utrecht, d. i. dus van de z. g. Vesting Holland wil handhaven, dan kan, als regel, geene dezer Stellingen ontbeerd worden. Alleen wanneer wij *te land* werden aangevallen door eene mogendheid, die niet over eene oorlogsmarine beschikt, zouden de kuststellingen overbodig zijn, evenals bij een aanval uitsluitend *over zee*, waarbij men het aanvalsfront tusschen Den Helder en Hellevoetsluis beperkte, de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zonder waarde voor de verdediging zou blijken. De Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak daarentegen behoudt in beide gevallen hare waarde, omdat zij bij een aanval te water den toegang tot het Hollandsch Diep en dus tot Dordrecht afsluit en bij een aanval te land, in verband met de maritieme middelen, die hiervoor beschikbaar gesteld

worden, den toegang tot de Zuid-Hollandsche eilanden belet en dus eene omtrekking van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie tegengaat.

Bij de beoordeeling van de vraag in hoeverre eene krachtige verdediging van de Vesting Holland in het welbegrepen belang der verdediging van Nederland is, moeten wij allereerst nagaan, welke beweegredenen voor het zoo lang mogelijk behouden van dit gedeelte van ons land aangevoerd kunnen worden. M. i. pleiten hiervoor zoowel economische, als politieke en militaire overwegingen.

Economische, omdat de Provinciën Noord- en Zuid-Holland het rijkste en dichtst bevolkte deel van het land vormen, waarin de belangrijkste koopsteden en de voornaamste zeehavens gelegen zijn, terwijl voorts handel, nijverheid en veeteelt daar sterk ontwikkeld zijn en de algemeene welvaart grooter is dan in de overige provinciën.

Politieke, omdat binnen dit gebied gelegen zijn de hoofdstad des Rijks en de residentie, met den zetel van het algemeen bestuur en de standplaatsen der vreemde gezanten, terwijl door de lange kuststrook, welke daarin opgenomen is, met de daaraan liggende havens, de gemeenschap met het buitenland nog het meest verzekerd schijnt. Bovendien gelden in het oog van den vreemdeling Noord- en Zuid-Holland, met Amsterdam en den Haag, min of meer als de verpersoonlijking van Nederland.

Militaire, omdat het hier bedoelde terrein, aan drie zijden door de zee of breede rivierarmen omgeven, tengevolge van de eigenaardige hydrographische gesteldheid aan de vierde zijde door nitgebreide inundatiën kan worden afgesloten, zoodat het terrein, waarover de aanvaller naderen kan, beperkt wordt tot enkele min of meer breede terreinstrooken en verder tot de door de inundatie voerende dijken en wegen, voor zooverre deze laatste althans niet onder water komen.

Dit is ten allen tijde zoo ingezien. Reeds JOHAN DE WITT schreef in 1672 aan VAN BEVERNINGH 1): »Soo dunckt my,

1) Zie: JHR. J. H. VAN SYPESTEYN en J. P. DE BORDES. De verdediging van Nederland in 1672 en 1673.

»als het werck buyten niet staende te houden is, dat men dan alle syne krachten moet inspannen, om noch syn eygen selve te salveren, ende dat oock de bondgenooten" (de overige provinciën van het Gemeenebest) »in soo luctucusen staet door »geen ander middel syn te restablieren, als door de conservatie »van Hollandt ende door de kracht, die naederhandt wt Holland noch mogelijk tot haere verlossinge bijgebracht soude »connen werden. Maer als Hollandt mede sonder defensie »gelaeten werdt, ende bij gevolge moet verloren gaen, soo en »is notoirlyck voor alle de andere provinciën geen ressource", en later schreef hij nog: »het hooftpoint is, dat het gros »van 't leger, met de cheff's in Holland moge geraccken".

Zoo schreef ook de Generaal KNOOP in zijne Krijgs- en Geschiedkundige Geschriften in 1852: »Zoolang wij meester »blijven van dit gewigtigste gedeelte (Holland), van die kern »des lands, bestaat de mogelijkheid om een oorlog vol te »houden, welke tegenspoeden men ook heeft ondervonden, »welke veroveringen de vijand in andere gedeelten des lands »ook heeft gemaakt. Nederland kon in 1672 den kamp vol- »houden, omdat Holland was vrij gebleven; Denemarken kon »in 1848 den strijd blijven voortzetten, omdat het zijn voor- »naamste hulpmiddelen op de ontoegankelijke eilanden had. »Zoodra Holland is overheerd, is onze kracht gebroken, en »zal er weinig hoop meer zijn op het behoud van onze onaf- »hankelijkheid. Dat is eene waarheid, die uit onze vaderland- »sche geschiedenis overtuigend blijkt".

Zoo leest men in het Voorloopig Verslag van 18 Juli 1870, nopens het toen aanhangige Ontwerp-Vestingwet: »In elk »geval worden onze hoofdliniën van defensie door de geogra- »phische gesteldheid van ons land als vanzelf aangegeven. »Men kan twisten over de vraag of de z.g. buitenliniën wel »behouden moeten blijven. Men kan beweren, dat het ons »aan middelen ontbreekt om die behoorlijk te verdedigen, en dat »men ze dus, althans als permanente verdedigingsliniën, voor »goed moet laten varen. Onder elk stelsel, onder alle wisseling »van inzichten en omstandigheden daarentegen, zullen de

»Utrechtsche en de Amsterdamsche liniën, zoowel als de versterkingen aan het Tesselsche zeegat en het Hollandsch Diep, »hare waarde behouden».

En in het Voorloopig Verslag van 23 April 1872 : »Zelfs liet »zich beweren, dat de waarde der Utrechtsche of Nieuwe Hollandsche Waterlinie sedert twee of drie eeuwen niet is verminderd en dat zij die waarde behouden zal, welke verandering ook op het gebied der krijgswetenschap mocht plaats »grijpen».

Nu heeft men het een bezwaar genoemd, dat het door de Vesting Holland omsloten terrein zoo groot is en diensgevolge de verdedigingslijn aan de landzijde \pm 200 K.M. lengte heeft, terwijl de kustlijn van Den Helder tot Hellevoetsluis \pm 140 K.M. meet. Ik kan dit bezwaar in het geheel niet deelen; ja, waar de natuurlijke gesteldheid van die verdedigingslijn van dien aard is, dat met betrekkelijk beperkte krachten groote lengten verdedigd kunnen worden, zou ik het bijna betreuren, dat de geographische gesteldheid niet toelaat het afgesloten gebied grooter te nemen. Ik hecht namelijk zeer veel aan het zoo lang mogelijk behouden van een groot gedeelte des lands, en dat om verschillende redenen.

Eerstens, omdat de daarbinnen aanwezige hulpbronnen zoolang mogelijk ons ten goede komen en aan den tegenstander onthouden worden.

Dan, omdat het niet anders dan gunstig werken kan op de energie, de opofferingsgezindheid der bevolking, wanneer zij ziet, dat de offers, welke haar gevraagd worden, er althans toe leiden binnen een enigszins ruimen kring aan den aanval des vijands het hoofd te bieden. Hoe geheel anders moet in dit opzicht de toestand niet zijn, wanneer reeds betrekkelijk korten tijd na het uitbreken van den oorlog het weerstandsvermogen tot een min of meer beperkten kring rondom Amsterdam is teruggebracht en de tegenstander overal elders als heer en meester optreedt.

Maar óók met het oog op den indruk, welken de door ons geboden weerstand naar buiten maakt, en welke van

beslissenden invloed kan zijn op de kans van interventie. Hoeveel eerder toch, zal het buitenland vermeenen voor een fait accompli te staan, wanneer een overmachtige aanval ons in korten tijd binnen Amsterdam heeft teruggeworpen, wanneer alles staat of valt met den tegenstand in die eenige en laatste Stelling geboden, dan wanneer men weet, dat het belangrijkste, het rijkste gedeelte van ons land nog met kracht aan den indringer betwist wordt, dat Holland, Amsterdam, Den Haag en Rotterdam nog Nederlandsch grondgebied zijn. Met hoeveel enthousiasme men ook moge spreken van het wapperen van de vaderlandsche driekleur van den toren der Westerkerk te Amsterdam, ik hecht daaraan slechts eene zeer betrekkelijke waarde van af het oogenblik, dat die driekleur, het symbool onzer onafhankelijkheid, van uit alle punten van het dan nog Nederlandsche grondgebied gezien kan worden.

Ik wies hiervoren (blz. 13) reeds in algemeenen zin op de meerdere vrijheid van beweging, welke het vestingstelsel aan het veldleger verzekert. Dit voordeel treedt voornamelijk aan het licht, wanneer men de Nieuwe Hollandsche Waterlinie als deel van dat vestingstelsel beschouwt. Wordt toch deze laatste door troepen van het leger in tweede linie verdedigd, dan bestaat de zekerheid, dat, wat ook het lot van het veldleger zij, moge — de kansen van den oorlog zijn vaak onberekenbaar — het bezit van het $\frac{1}{6}$ en meest belangrijke deel van het land, in elk geval ernstig aan den tegenstander betwist kan worden. Dit is van groot belang in alle gevallen, waarin wij tot oorlogshandelingen zullen moeten overgaan.

Bij de handhaving der neutraliteit is dit het geval, wanneer de omstandigheden het noodzakelijk maken de preventieve rol, welke de strijdkrachten aanvankelijk vervullen, in eene repressieve te doen overgaan, m. a. w. wanneer eene schending der onzijdigheid te keer moet worden gegaan. Dan zal de wetenschap, dat het hart des lands tegen een vijandelijken inval beschermd is, aan het veldleger eene grootere vrijheid van handelen, tot bereiking van het daaraan gestelde

doel, veroorloven, dan anders het geval zou kunnen zijn.

Het zelfde geldt bij een bondgenootschappelijken oorlog, waarin het veldleger buiten de landgrenzen moettende opereeren, zelfs bij een minder gunstig verloop der oorlogshandelingen, het oorspronkelijk doel zal kunnen blijven nastreven — en dat kan voor den aftoop beslissend zijn — wanneer het belangrijkste deel van het eigen land tegen overweldiging is gevrijwaard.

Maar ook bij een rechtstreeks tegen ons land gekeerden aanval zal, door de verdediging der Vesting Holland, het strategisch gebruik van het veldleger onder de meest gunstige omstandigheden verzekerd worden. Eensdeels, omdat men daardoor bij een eventuelen terugtocht niet aan eene *bepaalde* richting gebonden is, wat altijd belemmerend op de oorlogshandelingen moet werken, maar ook omdat het gebied, waarover het veldleger in dat geval voor zijne operatiën kan beschikken, ontgeenzeggelijk veel ruimer is, dan wanneer alleen Amsterdam verdedigd wordt. Dan toch zou ik het alleszins verklaarbaar vinden, wanneer men bij het ontwerpen van een operatieplan aarzelde om zich vèr van die eenige versterking te verwijderen en in stede dat hierdoor het offensief optreden in de hand gewerkt werd, zou ik eerder vreezen, dat een zeker, niet onnatuurlijk kleven aan die verdedigingsstelling ons onder alle omstandigheden tot defensief optreden zou nopen.

Het zou ook werkelijk niet zonder bezwaar zijn om in het onderstelde geval het veldleger, bijvoorbeeld, nabij den IJssel te doen optreden, omdat bij een *gedwongen* terugtocht de af te leggen afstand, vóór men een veilig rustpunt vindt, inderdaad niet onbedenklijk groot wordt.

Nu moge men in verband hiermede wijzen op de groote kracht van het Hollandsche polderland en op de gelegenheid om daar hernieuwden weerstand te bieden, maar hierbij mag men twee zaken niet uit het oog verliezen. Eerstens, dat een ernstige weerstand, dat is er een van eenigen duur, zelfs in het polderland ernstige voorbereiding eischt en dus niet geïmproviseerd kan worden. Ten tweede, dat indien men dien ernstigen weer-

stand wil bieden, men hiertoe bij een terugtocht in Oost-Westelijke richting wel zoo spoedig mogelijk zal willen overgaan, en de door de natuur daarvoor aangegeven lijn dan gevouden wordt in de terreinen der Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Zou het nu niet, minst genomen, vreemd zijn deze permanente stelling op te ruimen, wanneer het in het voor-nemen ligt, ter plaatse waar zij gelegen is, eventueel door het veldleger eene stelling te doen innemen; eene stelling waarvan de afstootende kracht, zelfs bij eenigen tijd van voorbereiding, aldan toch veel geringer zal zijn?

Hoewel dit eigenlijk vanzelf spreekt, is het misschien toch wel goed er nog eens de aandacht op te vestigen. Zij toch, die de Nieuwe Hollandsche Waterlinie met het oog op de onvoldoende bomvrijheid der gebouwen (zie blz. 37) onverdedigbaar achten, zijn gewoonlijk voorstanders van het bieden van een hardnekkigen weerstand in het polderland. En het komt mij voor, dat beide opvattingen niet wel te vereenigen zijn. Waarom toch zou het weerstandsvermogen van eene in enkele dagen op te werpen stelling, voor zooveel de stormvrijheid, het schootsveld, het bomvrij onderkomen, enz. aangaat, grooter zijn, dan dat der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, waarin de verdediging al sinds jaren is voorbereid?

Zooeven werd er reeds door mij op gewezen, dat het behoorlijk organiseeren van de verdediging van ons polderland een zekeren tijd vordert, welke m. i. slechts met *zekerheid* verkregen kan worden door het standhouden in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Hierdoor verschafft men zich tevens een waarborg, dat ten allen tijde beschikt zal worden over den tijd, welke noodig is tot het in volkomen staat van tegenweer brengen van de Stelling van Amsterdam.

Tegen deze laatste meening zou men tweërlei bedenking kunnen aanvoeren. In de eerste plaats, dat men dien tijd niet zou behoeven te winnen, indien men slechts zorg droeg, dat de Stelling van Amsterdam steeds in volkomen verdedigbaren toestand verkeerde. In de tweede plaats zou men kunnen

meenen, dat men op de door mij aangegeven wijze de moeilijkheid slechts verplaatst, omdat wanneer geen tijd beschikbaar is voor het in gereedheid brengen van de hoofdstelling, deze evenzeer gemist zal worden voor het in staat van verdediging brengen van de voorgelegene.

Hiertegen ware echter m. i. het volgende op te merken.

Zoolang verdedigingsstellingen gelegen zijn in dichtbevolkte, allerwegen in cultuur gebrachte landstreken zal het niet mogelijk blijken deze ten allen tijde in volkomen staat van tegenweer te doen verkeeren. Dit spreekt ten aanzien van de inundatiën eigenlijk reeds vanzelf, maar bovendien zou het reeds in vreedstijd verrichten der noodige opruimingen, het versterken van de weerstandslijn (in den modernen vestingoorlog eene zaak van het hoogste gewicht), de aanleg van de noodige batterijen, het bouwen van tijdelijke dekkingen, het onteigenen van de voor een en ander benoodigde terreinen en het onderhouden van hetgeen aldus geschapen was, zulke groote geldsommen vorderen, dat het alleen reeds om financieele redenen geene aanbeveling zou verdienen deze methode te volgen. Daarbij komt nog, dat de verdediger er groot belang bij heeft juist de plaats en de wijze van aanleg van deze verdedigingsmiddelen zooveel mogelijk geheim te houden en ook deze geheimhouding zou allerminst verzekerd, ja men kan veilig zeggen zou geheel prijs gegeven worden, wanneer al deze werken wellicht reeds jaren, vóór zij gebruikt moesten worden, waren aangelegd. Voorts mag vooral bij eene Stelling als die van Amsterdam het vraagstuk der approviandecring allerminst uit het oog verloren worden en ook ten aanzien hiervan schijnt het mij zonder eenigen twijfel toe, dat hoe goed dit vraagstuk ook moge zijn bestudeerd en voorbereid, de levensvoorraad, noodig voor het onderhoud van troepen en bevolking gedurende geruimen tijd, wel nimmer in zijn geheel ter plaatse zal kunnen aanwezig zijn en dientengevolge de uitvoering der daartoe voorbereide maatregelen noodwendig tijd zal kosten.

Nu is het zeker gewenscht, dat ook bij het ter verdediging voorbereiden der voorgelegene stelling — al doen zich daarbij

de zooeven geschetste bezwaren bij de approviandeering niet gelden — over den daartoe noodigen tijd beschikt wordt, en zoo eenigszins mogelijk zal dan ook door het optreden van het veldleger die tijd gewonnen moeten worden. Naarmate meer tijd voorhanden is, zal de voorbereiding meer afdoende en dus de te bieden weerstand van langeren duur zijn, maar ook wanneer die tijd nagenoeg geheel ontbrak, heeft dan toch eene permanente stelling dit groote voordeel, dat zij altijd minstens zóo laag verdedigd zal kunnen worden, als noodig is om de defensie achterwaarts te organiseeren, en dus de vereischte tijd gewonnen wordt.

Nu ik de noodzakelijkheid van de verdediging der Vesting Holland voor eene oordeelkundige defensie van ons vaderland tracht te betoogen, mag ik niet onopgemerkt voorbijgaan twee bezwaren, die men tegen een harer onderdeelen, de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, heeft aangevoerd. Te minder zou ik dit mogen doen, omdat die bezwaren zoo overwegend geacht werden, dat zij in niet geringe mate bijgedragen hebben tot het voorstel om met de permanente verdediging der Vesting Holland voor goed te breken. Die bezwaren zijn : eerstens, dat de genoemde stelling niet meer op de hoogte van den tijd is; ten tweede, dat de verdediger, daarin teruggetrokken, tot eene lijdelijke verdediging genoodzaakt is, omdat het beloop der stelling elk offensief optreden belemmert. Aan beide bedenkingen wil ik hier een enkel woord wijden.

Het is een feit, dat de gebouwen der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, welke het aanzijn gekregen hebben vóór de invoering der brisante springmiddelen, als vulling der granaten, tegen eene voortgezette beschieting met deze projectielen uit zwaar geschut niet bestand zijn, terwijl bovendien het tijdstip, waarop verlengde granaten, uit vuurmonden van groot kaliber geschoten, op de forten verwacht kunnen worden, aanmerkelijk vervroegd is door de invoering der mobiele belegeringstreinen, waarin het zware worpgeschut is opgenomen. Beide factoren strekken natuurlijk ten na-

deele van den duur van het weerstandsvermogen der bedoelde werken.

Intusschen moet men er zich voor wachten, zich den toestand ongunstiger voor te stellen dan werkelijk het geval is. Ik, althans, acht het reeds een groot voordeel, wanneer de tegenstander tot een opmarsch in optima forma voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie gedwongen wordt, hij zijn geschut daartegen in batterij moet brengen en zorg dragen moet voor den geregelden aanvoer van munitie, wat indien de vernieling der spoorwegbruggen naar den eisch heeft plaats gehad, nog wel eenige bezwaren zal opleveren. Bovendien zal de beschieting zelve nog niet zoo dadelijk tot het doel leiden. Zoo zullen alle tegen de forten verschoten projectielen nog geene treffers op gebouwen zijn. Zoo zullen de dekkingen volstrekt niet door den eersten trefser doorgeslagen behoeven te worden, doch zal dit, als regel, eerst bereikt worden, wanneer meerdere projectielen in elkanders nabijheid neerkomen. Zoo zullen enkele voor bewoning ongeschikt geworden lokalen het fort zelf nog niet onbewoonbaar maken en dit te minder, omdat de forten voor grootere bezettingen ontworpen zijn, dan daarin thans geplaatst zullen worden, zoodat al zal het logies langzamerhand meer bekrompen worden, het veilig onderkomen der bezettingen nog geruimen tijd verzekerd kan blijven. Eindelijk behoeft het onbewoonbaar worden van een fort nog niet »per se" den val der Stelling ten gevolge te hebben.

Zij, die meenen, dat met het openen van het vijandelijk vuur onze andere forten onhoudbaar worden, zou ik willen vragen of de krijgsgeschiedenis ons niet talloze voorbeelden geeft van verdedigingen, gedurende gernimen tijd met energie gevoerd, onder werkelijk ongunstiger omstandigheden. Hen wijs ik bijv. op de verdediging van de citadel van Antwerpen in 1832, waarvan in het Voorloopig Verslag van 18 Juli 1870 zoo terecht getuigd kon worden: »Een deel van de bezetting »der citadel was, bij het gemis van genoegzame bomvrije »lokalen, onbeschermd aan de werking van 's vijands vuur »blootgesteld. De citadel was geheel ingesloten; verwisseling

of vernieuwing van bezetting was onmogelijk; en toch is zij »loffelijk verdedigd».

Hen wijs ik op de verdediging van Belfort in 1870—71, waar niet alleen de bezetting, doch ook de bevolking, niettegenstaande een hevig bombardementsvuur, haar lot moedig gedragen en een taaien weerstand geboden hebben, omdat zij den *wil* bezaten, zich ten behoeve van het vaderland met alle kracht, die in haar was, te verdedigen.

Uit het vorenstaande moge volgen, dat zelfs eene volgens oudere begrippen versterkte, doch volgens de nieuwere beginselen in staat van tegenweer gebrachte stelling den tegenstander nog tot groote krachtsontwikkeling kan nopen, alvorens hij tot hare vermeestering zal kunnen geraken, en daardoor het doel bereikt kan worden, dat wij met hare bezetting beoogen: het winnen van tijd.

Ik geloof dan ook, dat men niet goed doet door voortdurend met schrille kleuren de onvolkomenheden onzer verdedigingsinrichtingen af te malen; men bereikt daarmede, naar ik vrees, niet meer dan dat men de energie der verdedigers, reeds vóór de strijd begint, aan eene bedenkelijke proef onderwerpt. Ik vind hiervoor te meer aanleiding, omdat m. i. vooral in de Duitsche litteratuur eene overschatting aan te wijzen valt van het vermogen der moderne aanvalswapenen, diengevolge de voordeelen van den aanval veel te hoog worden aangeslagen en de nadeelen van de verdediging veel te breed worden uitgemeten.

Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat het verkondigen van dergelijke begrippen reden van bestaan heeft in een leger, waarin het offensieve element tot elken prijs moet aangekweekt worden, omdat de verhoudingen, waaronder zulk een leger moet opereeren, aan een offensief optreden groote waarde moet doen hechten.

Maar wij, die zoo licht tot het defensief *gedwongen* kunnen worden, hebben er niet het minste belang bij ons door dergelijke tendentiense overwegingen het vertrouwen in eigen kracht te doen ontnemen. Daarmede spelen wij te zeer in de kaart

van onze toekomstige tegenstanders, omdat wij dan reeds van te voren geïntimideerd zijn en daardoor de demoralisatie van onze eigen strijdkrachten in het leven zouden kunnen roepen.

Ook in dit opzicht verdienen nog onze volle aandacht de woorden, door den heer DE ROO VAN ALDERWERELT bij de behandeling der Vestingwet uitgesproken: »In alle wereldsche zaken is het geloof reeds de halve overwinning, en zij die het geloof aan de mogelijkheid van onze verdediging ondermijnen, »verzwakken daardoor de kansen op het behoud van ons zelfstandig volksbestaan”.

Dat wij, binnen de Nieuwe Hollandsche Waterlinie teruggetrokken, althans voorloopig, tot een lijdelijk defensief genoodzaakt zullen zijn, spreekt eigenlijk wel vanzelf, wanneer men hieronder ten minste verstaat, dat het offensief optreden van grootere afdeelingen daarbij is buitengesloten. Voor kleinere afdeelingen zullen offensieve ondernemingen op bescheiden schaal, d. w. z. offensieve stooten uit verschillende punten van de linie, ten allen tijde uitvoerbaar zijn, wanneer men over de daartoe noodige kloeke mannen beschikt en hun een scherp omljnd doel aangeeft.

Ik acht het aannemen van deze lijdelijk defensieve houding zelfs zoo natuurlijk, dat het mij min of meer onverklaarbaar voorkomt, wanneer ik onder de fouten, welke der Nieuwe Hollandsche Waterlinie aankleven, ook deze hoor noemen, dat hare teruggetrokken flanken eene belemmering vormen voor offensieve operatiën. Ik kan mij toch alleen voorstellen, dat men binnen deze linie terugtrekt, wanneer men daartoe door des vijands overmacht gedwongen wordt, en op dat oogenblik is eene lijdelijk defensieve houding de eenige, die ons past.

Het oogenblik voor offensieve handelingen op groote schaal is m. i. eerst weder aangebroken, wanneer door den loop der omstandigheden de wederzijdsche krachtsverhouding in ons voordeel gewijzigd is. Maar ook dan acht ik het zeer de vraag, of het nitbreken uit de vleugels der Nieuwe Hollandsche

Waterlinie -- aangenomen, dat daar, in stede van teruggetrokken flanken, ideale uitvalspoorten gevonden werden -- wel de juiste methode zou zijn om tot het gewenschte doel te geraken. Daargelaten, dat de richting, waarin het offensief in dat geval ondernomen zal worden, den vijand reeds van te voren bekend is, zal men, als de uitval mocht gelukken, vrij zeker onmiddellijk daarna op zijne reserven stooten, wat toch de bedoeling niet kan wezen. Bovendien moet men wél in het oog houden, dat de insluiting van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie noodwendig gepaard zou gaan met het inrichten van eene afsluitingslinie tegenover deze uitvalspoorten. Dientengevolge zou men bij een uitval, daar ter plaatse, moeten beginnen met een aanval in front op de afsluitingsstelling te doen en nu zou ik meenen, dat de daarin met behulp van moderne geweren en snelvuurkanonnen te bieden weerstand van genoegzamen duur zou kunnen zijn, om zooveel troepen tegenover het bedreigde punt te verzamelen, dat de poging om de linie te verlaten wel in de kiem verstikt zal worden. De ervaring, ten aanzien van uitvallen in den Fransch-Duitschen oorlog opgedaan, kan m. i. tot bevestiging van deze meening dienen.

Ik geloof dan ook, dat offensieve handelingen op groote schaal niet van uit de Nieuwe Hollandsche Waterlinie moeten geschieden, maar daartoe een ander, gunstiger gelegen deel van de Vesting Holland gekozen moet worden, en dat de stoot daarbij toegebracht moet worden in zoodanige richting, dat de voor de linie liggende vijand tot eene voor hem hoogst nadeelige verdeling van krachten genoodzaakt wordt.

De vraag zou nu kunnen rijzen, of men een dergelijk optreden in dier voege zou moeten voorbereiden, dat men hetzij in Friesland, hetzij aan den Beneden-IJssel, hetzij elders over eene versterkte positie beschikte, van waar uit dit offensief ondernomen zou kunnen worden en waarop men des vereischt of des gewenscht zou kunnen terugtrekken. Een voordeel hiervan zou zijn, dat men den tegenstander reeds dadelijk bij zijn opmarsch tot verdeling van krachten noopte, omdat ter be-

veiliging zijner verbindingen en ter verzekering van den in dit opzicht ongestoorden aanval op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, de insluiting van eene positie, als hierboven bedoeld werd, wel door hem noodzakelijk zou geoordeeld worden. Tegenover dit voordeel staat echter het m. i. grootere nadeel, dat wanneer men zelf daaruit tot het offensief wil overgaan, men op bezwaren van soortgelijken aard zal stuiten, als ik hierboven ten aanzien van de neutralspoorten der Nieuwe Hollandsche Waterlinie schetste. Bovendien kosten dergelijke positiën in vredes tijd geld voor hare bevestiging en haar onderhoud en eischen zij in oorlogstijd bezettingen. Een en ander doet het mij verkieslijk achten bij een eventueel offensief optreden buiten onze liniën het moment der verrassing aan onze onderneming te verbinden, de richting te kiezen, die op het oogenblik de grootste voordeelen belooft, en dus in vredestijd geene positiën voor dit doel te doen inrichten.

Ten aanzien van de hiervoren besproken offensieve handelingen, moet mij nog eene opmerking van het hart, en wel deze dat men, raadplegende wat de krijgsgeschiedenis omtrent dergelijke handelingen in vorige eeuwen leert, zich toch vooral juist rekenschap moet geven van de sinds dien gewijzigde omstandigheden en in verband daarmee van den invloed, dien dergelijke operatiën thans op den loop van den oorlog zouden kunnen uitoefenen. Zoo hoort men o. a. de verrassing van Wezel in 1629, alsmede de tochten van Prins WILLEM DEN DERDE naar Charleroi in November 1672 en naar Bonn in October 1673 nog al eens als ook in den tegenwoordigen tijd uavolgenswaardige handelingen aanhalen. M. i.: niet geheel te recht, want in hoe vele opzichten wij ons deze ondernemingen ten voorbeeld kunnen stellen, men mag niet uit het oog verliezen, dat het strategisch doel, waarmede zij ondernomen werden, — dan wel, dat daardoor middellijk bereikt werd — namelijk het nemen van eene versterkte magazijnplaats, in den tegenwoordigen tijd niet meer als object voor eene dergelijke oorlogshandeling zou kunnen gelden. Daartoe zijn de beginsse-

len, waarop de legerverpleging berust, te zeer veranderd.

Wel blijft nu, evenzeer als in vroegere eeuwen, het hoofddoel dezer offensieve operatiën: den vijand op eene gevoelige plaats te treffen, doch het middel, dat men daartoe zal moeten aangrijpen, zal thans een geheel ander moeten zijn dan voorheen.

Naar aanleiding van de inneming van Bonn op den 13den November 1673 wil ik in het voorbijgaan nog wijzen op een onjuist begrip, dat men ten aanzien hiervan wel eens aantreft. *Niet* de verovering van Bonn — van hoeveel gewicht deze overigens was — dwong LUXEMBOURG tot de ontruiming van de Nederlandsche gewesten, maar de nadering der Keizerlijke troepen onder MONTECUCULI noopte den Franschen Koning tot concentratie zijner strijdkrachten op zoodanige wijze, dat Frankrijk zelf tegen een inval beschermd kon worden 1). Den 20sten October toch, schreef LOUVOIS aan LUXEMBOURG: »Je vous écris ce mot pour vous donner part de la résolution que le Roi a prise d'abandonner tout le plus tôt qu'il se pourra toutes les places conquises à la réserve de Wesel, Rheinberg, Nimègue etc. Je vous dirai seulement ici que, pendant que le prince d'Orange s'amuse à crotter ses bottes en Flandre (men ziet van Bonn is nog geene sprake) vous pouvez abandonner Crèvecoeur et Woerden . . ." Den 23sten October volgt hierop het uitvoerig bevel voor de ontruiming, met aanwijzing de troepen te verzamelen en naar Frankrijk te geleiden.

LODEWIK XIV zelf geeft de volgende omschrijving van de redenen, die hem hiertoe noopten: »J'étais maître d'une partie de la Hollande; j'avais des troupes logées en Allemagne et éloignées de moi, des ennemis voisins, des places en méchant état, des frontières entièrement ouvertes, des ennemis puissans sur mer, et sujet d'avoir de l'inquiétude de tous côtés. Il me fallait résoudre à perdre ainsi toutes mes conquêtes éloignées,

1) Zie o. a.: Revue des deux mondes, 1er Mai 1902. Luxembourg et le Prince d'Orange, par M. Pierre de Ségur.

«et penser à en faire dans les endroits par où je pourrais attaquer et me défendre”. 1)

Met het oog op de groote lengte van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, welke voor sommigen, zooals wij zagen, een ernstig bezwaar oplevert, is wel eens de mogelijkheid van eene verkorting dier linie overwogen. Daarbij zou men zich dan moeten bepalen, hetzij tot de verdediging van het gedeelte Zuiderzee—Lek, hetzij van het deel Zuiderzee—Merwede.

In beide gevallen blijven de kortste en gemakkelijkste wegen (over Naarden en Utrecht) naar Amsterdam afgesloten. Doch men vergete niet, dat daar waar de kortste weg, door de hinderpalen, welke daar aan het doordringen in den weg gelegd worden, een lange dreigt te worden, de feitelijk langere weg in korteren tijd zou kunnen worden afgelegd, en de tegenpartij niet zal nalaten dien te kiezen.

Daarbij laat men in het eerste geval den toegang tot de Zuid-Hollandsche eilanden met hunne talrijke hulpbronnen geheel vrij en stelt men, in de plaats van het duurzaam bevestigde front Everdingen—Steuergat, het rivierfront van Vreeswijk tot den Hoek van Holland, wat mij voorkomt geen voordeel te zijn, terwijl de haven van Hellevoetsluis in dat geval stellig niet gedurende langen tijd aan den vijand betwist zal kunnen worden.

Ook voor het geval de Nieuwe Hollandsche Waterlinie te Gorinchem zou eindigen, is een doordringen naar de Zuid-Hollandsche eilanden, hoewel niet zonder bezwaar, toch veel gemakkelijker geworden, en verliest daarbij de Stelling van Willemstad veel van hare waarde.

In beide gevallen wordt bovendien de rechtervlengel der linie, aan een omvattenden aanval blootgesteld, ernstig bedreigd en daardoor de verdediging van de geheele linie op losse schroeven gezet.

Deze overwegingen kunnen mij met een voorstel tot verkor-

1) Fragment sur la campagne de 1674. Oeuvres de Louis XIV, t. III, p. 454.

ting der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, langs welken weg ook opgelost, niet doen instemmen.

Ik moet nog een oogenblik de aandacht wijden aan het kustfront van de Vesting Holland, waartegen, zooals boven vermeld werd, als bedenking de groote lengte van \pm 140 K.M. wordt aangevoerd. Wanneer men hiervan echter af rekent het gemakkelijk te verdedigen front der Stelling van de Monden van de Maas en van het Haringvliet, dan heeft men, voor zooveel pogingen tot landing betreft, slechts rekening te houden met het gedcelte, begrepen tusschen het fort aan den Hoek van Holland en de Stelling van Den Helder, dat door het fort bij IJmuiden in twee ongeveer gelijke deelen gesplitst wordt. Dit kustfront is een kleine 120 K.M. lang.

Nu is het duidelijk, dat het tegengaan van eene landing, eventueel het terugwerpen van den gelanden vijand, onmiddellijk na de landing, geene gemakkelijke taak zal zijn, wanneer men zich voorstelt over deze geheele kuststrook in dien zin te handelen. Dit komt mij echter voor niet noodzakelijk te zijn. Juist het feit, dat het kustfront door het Noordzee-kanaal in twee gedeelten gesplitst wordt, zou het mij verkieslijk doen achten de landing alleen op dat gedeelte ernstig te doen bestrijden, hetwelk oogenblikkelijk de grootste waarde voor ons heeft.

Denkt men zich, bij voorbeeld, een vijandelijk leger vóór de Nieuwe Hollandsche Waterlinie en gelijktijdig de kust bedreigd, dan zou ik, wanneer deze linie geacht wordt nog eenigen tijd weerstand te kunnen bieden, tot elken prijs den landenden vijand willen beletten in Zuid-Holland vasten voet te krijgen of te behouden. Slaagt hij er dientengevolge in tusschen Den Helder en IJmuiden voet aan wal te zetten, dan kan het veldleger — nadat de bezetting van Den Helder zooveel noodig over de Zuiderzee versterkt is — hem daar na de landing opzoeken en zoo mogelijk teruggrijven. Acht men daarentegen bij eene bedreiging van de kust het weerstandsvermogen van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie nagenoeg uitgeput, dan zou het onder omstandigheden aanbeveling kun-

nen verdiencu het zwaartepunt der verdere verdediging in Noord-Holland te leggen en dus met alle kracht eene landing hier belet moeten worden.

Op dergelijke wijze opgevat, geloof ik, dat de taak bij het tegengaan van eene landing, hetzij rechtstreeks, hetzij in hare gevolgen, aan het veldleger opgelegd, daarvoor niet te zwaar zal blijken te zijn. Alleen wijs ik er nog op, dat in dit geval eene aanmerkelijke verlichting van die taak zou voortvloeien uit eene vleugelnitbreiding der Stelling van Amsterdam — waarop ik uader terugkom — omdat de rechtstreeks te beveiligen strook dan aanmerkelijk verkort wordt.

Waar ik in de voorgaande bladzijden getracht heb de groote waarde te schetsen, welke de bezetting van de Vesting Holland voor de strategische verdediging van ons land kan hebben, zal het niet verwonderen, dat ik onvoorwaardelijk het behoud vraag niet alleen van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, maar ook — ik begon reeds met dit op te merken — van de kuststellingen en van de Stelling bij Willemstad.

Daarbij is de Stelling van Den Helder — behalve tot afsluiting van de haven aldaar en dus tot het onthouden aan den vijand van eene operatiebasis tegen Amsterdam — in elk geval noodig, zoolang wij eene vloot van zeegaande schepen bezitten, omdat deze een beschermd toevluchtsoord behoeven, waar zij hunne voorraden kunnen aanvullen, enz. en waarop zij kunnen teruggaan, wanneer hunne rol buiten de drempels der zeegaten is afgespeeld. Alsdan kunnen zij, hoofdzakelijk met hun geschutvuur, nog een werkzaam aandeel aan de verdediging dezer positie nemen.

Dat het bezit van dergelijke schepen ook van belang is in verband met het onderwerp, dat ik hier behandel, zal duidelijk zijn, wanneer men bedenkt, dat zonder deze, eene afsluiting van onze havens, zelfs met minderwaardig materieel, den vijand reeds kort na de oorlogsverklaring zou mogelijk zijn, en dien tengevolge op approviandeering der Stelling van Amsterdam langs den zeeweg in het geheel niet gerekend zou mogen worden. Het zoolang doenlijk tegengaan van de blokkade

onzer havens is voor ons eene zaak van het hoogste gewicht; in verband hiermede wijs ik ter loops nog op de groote waarde, welke een aanzienlijk aantal torpedo-booten, en niet het minst onderzeesche torpedo-booten, bij het tegengaan eener blokkade kunnen hebben.

De hier besproken Stellingen zou ik in hoofdzaak willen laten in den toestand, waarin zij zich op het oogenblik bevinden. Dit geldt ook voor de bewapening der kustbatterijen, want hoezeer het buiten twijfel is, dat vuurmonden van grooter vermogen hier een zeer dankbaren werkring zouden vinden, vermeen ik toch, dat de groote kosten aan eene verwapening onzer kustbatterijen verbonden — afgezien van verschillende bezwaren, welke daarbij zouden kunnen rijzen — in verband met andere, hoognoodige uitgaven, welke onze defensie eischt, op het oogenblik niet voldoende gewettigd zouden zijn. Van groot belang acht ik het echter, dat het kustgeschut van rookzwak buskruit voorzien zij, omdat niets verzuimd mag worden om het rendement dezer vuurmonden gedurende de betrekkelijk korte oogenblikken, waarin zij hunne werkzaamheid zullen moeten verrichten, zoo hoog mogelijk op te voeren. En dit laatste kan ongetwijfeld geschieden, wanneer het, zooals te verwachten is, mogelijk blijkt het rookzwakke buskruit in de plaats van het rookgevende te stellen, omdat daardoor de snelheid van vuren en de waarborgen voor eene goede vuurleiding, dus de kans van treffen, zeer vergroot worden.

Overigens acht ik de bewapening der kustbatterijen voldoende om, in verband met de aan te brengen versperringen en den steun der marine (waaronder, zooals ik reeds opmerkte, een groot aantal torpedo-booten), het door ons beoogde doel te bereiken.

Ten aanzien van twee zaken moet ik echter eene uitzondering maken op mijn wensch, om de versterkingen der Vesting Holland zooveel mogelijk in den bestaanden toestand te laten.

In de eerste plaats voor de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak, in verband met de verbetering, in eene niet ver verwijderde toekomst te verwachten, van den Waterweg van Dordrecht naar Zee. Vooral dan toch zal eene meer afdoende afsluiting van het Hellegat noodzakelijk zijn, zooals, blijkens verschillende mededeelingen, door de Regeering aan de Tweede Kamer gedaan, ook werkelijk in de bedoeling ligt.

Nu meen ik echter, dat de verbetering van het fort Prins Frederik, welke men daarbij op het oog had, niet tot de meest gewenschte oplossing leidt, omdat de ligging van dat fort, vooral bij een gelijktijdigen aanval te water en te land, mij minder gunstig voorkomt dan die van het fort de Ruyter, aan welks verbetering, wanneer men uitsluitend de afsluiting van het Hellegat beoogt, ik dus de voorkeur zou geven. Nu heeft echter de Stelling bij Willemstad, behalve deze, nog eene andere strategische beteekenis; zij moet namelijk den overgang van het Hollandsch Diep nabij die plaats helpen beletten en aldus de rechterflank van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie beschermen. Ter bereiking van dit doel wordt het landfront van de Stelling op den Brabantschen wal in hoofdzaak in stand gehouden. Maar nog eene derde taak kan deze Stelling te vervullen hebben: de afsluiting van het Haringvliet, wanneer Hellevoetsluis gevallen mocht zijn. Hiertoe zou, in verband met de richting van het vaarwater, van de bestaande werken het fort bij Numansdorp het meest in aanmerking komen, dat echter voor dit doel verbetering zou behoeven.

Wanneer men nu bedenkt, dat alle partieele verbeteringen, te zamen genomen, een bedrag zullen vorderen, dat niet zoo bijzonder veel zal afwijken van den bouw van een nieuw werk — een waterfort — dat door zijne centrale ligging nabij het verdeelpunt van Haringvliet en Volkerak de drievoudige taak van de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak zou kunnen overnemen, dan meen ik in overweging te mogen geven, met opheffing van de geheele Stelling, tot den aanleg van dat fort over te gaan. Moge de eerste uitgaaf al grooter zijn, de besparing aan bezettingstroepen en kosten van onder-

houd langs dezen weg verkregen, zal ruimschoots daartegen opwegen en dus eene werkelijke verbetering verkregen worden.

Dat ik voorstel bij den bouw van een waterfort de tegenwoordige Stelling bij Willemstad op te heffen, geschiedt met het oog op de kosten. Ik wil anders wel toegeven, dat voor het behoud daarvan zou kunnen pleiten de bedreiging, welke zij kan uitoefenen op de linkerflank van een vijand, die meer Oostelijk het Hollandsch Diep zou willen overgaan.

In de tweede plaats zou ik in overweging willen geven een nauwgezet onderzoek te doen instellen naar de mogelijkheid om bij *enkele*, bijzonder blootgestelde werken van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie in toepassing te doen brengen het denkbeeld, voor de verbetering der Antwerpsche forten aangegeven door den Generaal BRIALMONT in zijn »Projets d'agrandissement d'Anvers». Ik acht het namelijk niet onmogelijk om op die wijze en onder gebruikmaking van een deel der verdedigingsinrichtingen enkele zeer groote werken in kleinere, meer moderne forten te herscheppen, waarbij een deel der kosten gevonden zou kunnen worden uit de waarde van den vrijkomenden grond. Het groote belang, dat door mij aan de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, als deel der Vesting Holland, gehecht wordt, doet mij dit onderzoek voorstellen, dat voorloopig tot niets bindt, doch ons, wanneer eene nauwkeurige raming van kosten wordt opgemaakt, kan doen zien tot welken prijs wij een verhoogd weerstandsvermogen aan deze belangrijke Stelling zouden kunnen schenken.

Tot besluit mijner beschouwingen over de Vesting Holland meen ik even in herinnering te mogen brengen de woorden, waarmede de toenmalige Luitenant-Kolonel ELAND, in de Vergadering van 7 Maart 1883, zijne bestrijding van het Wetsontwerp SCHEPEL besloot, en waarbij hij tot de slotsom kwam: »dat de Vesting Holland geen andere vijanden ernstig behoeft te vreezen dan:

*gebrek aan voorzorg,
kleinmoedigheid, en
onvoldoende kennis op het gebied der landsdefensie.*

De Stelling van Amsterdam.

In 1852 schreef de Generaal KNOOP, ten aanzien van de Stelling van Amsterdam: »Wanneer al het andere verloren is, kan daar nog altijd eene laatste verdediging plaats hebben; »zulk eene verdediging is echter slechts te beschouwen als een »laatst en uiterst hulpmiddel. Wanneer dan geen bondgenooten »ons ter hulp komen, dan hebben wij weinig hoop, om den »vijand weer uit ons land te verdrijven en onze onafhankelijk- »heid te behouden».

Zoo is de plaats van Amsterdam in ons verdedigingsstelsel in den loop der tijden altijd beschouwd geworden en zoo behoort het, m. i., ook thans nog te geschieden. In een behoorlijk geregeld verdedigingsstelsel kan Amsterdam, als de laatste pijl op den boog, niet outbeerd worden, maar een stelsel waarin Amsterdam als eenige versterkte plaats voorkwam, zou den naam van goet, van oordeelkundig en van in overeenstemming met onze behoeften ontworpen, niet kunnen verdienen.

Nu is behalve door hen, die tegenstanders quand même zijn van elke behoorlijke regeling van ons verdedigingsstelsel, op de versterking van Amsterdam ook maar zelden een ernstige aanval beproefd. Wel hebben sommigen, bij wie de zuinigheid de wijsheid bedroeg, m. i., minder wel overwogen planneu aanbevolen, waardoor de verdedigbaarheid der te scheppen Stelling op bedenkelijke wijze verminderd zou zijn geworden, maar deze betroffen meer de uitvoering van het stelsel dan het stelsel zelve.

Daarom kan ik ten aanzien van dit punt kort zijn. De inrichting dezer Stelling eenmaal ernstig, zij het ook niet krachtig, ter hand genomen zijnde, zal deze, wanneer men althans geen half werk wil verrichten, afgewerkt moeten worden, en wel binnen zoo korten tijd, als met den toestand der geldmiddelen slechts eenigszins vereenigbaar is. Dan zal althans het rednit van ons verdedigingsstelsel volgens moderne beginselen ingericht en voor eene krachtige verdediging geschikt zijn. Ik zou er hier intusschen tegen willen waar-

schuwen, dat men, om zuinig te zijn, toch vooral geene noodzakelijke verdedigings-inrichtingen — bijv. voor groot-flanckement — zij het ook slechts aanvankelijk, in de werken achterwege laat. Niet alleen veroorzaakt het later aanbrengen van dergelijke inrichtingen eene noodelooze verhooging van kosten, maar het kan bovendien niet anders dan ontmoedigend werken, wanneer voor eerst korten tijd geleden uitgevoerde werken wederom nieuwe gelden worden aangevraagd.

Bij één punt wil ik echter een oogenblik stilstaan, en wel bij de vleugeluitbreiding der Stelling van Amsterdam naar Zee.

Van die vleugeluitbreiding verklaar ik mij gaarne een be-
slist voorstander. Niet, althans niet in de eerste plaats, omdat deze voor de rechtstreeksche verdediging der Stelling onontbeerlijk is.

De drinkwatervoorziening, voor weinige jaren een nijpend bezwaar, die alleen reeds de vleugeluitbreiding scheen noodig te maken, is op bevredigende wijze opgelost.

De behoorlijke voorziening in de verpleging van bevolking en bezetting in de Stelling, hoewel ontegenzeggelijk gebaat bij eene zoo groot mogelijke ingesloten ruimte, behoeft met die uitbreiding nochtans niet te staan of te vallen.

Het Westfront der Stelling, hoewel dicht bij den rand van het bedekte terrein gelegen, dan men wel gewenscht zou hebben, bezit niettemin eene zoo groote passieve kracht (zoouls de oefeningen op de kaart, die ik op dat terrein geleid heb, gepaard aan eigen aanschouwing, mij geleerd hebben), dat de uitbreiding naar Zee niet noodig geacht wordt om den mogelijken duur der verdediging op dit gedeelte der Stelling in overeenstemming te brengen met dien op de overige fronten. Ook de door de vleugeluitbreiding verzekerde vaart op het Noordzee-kanaal heeft voor mij slechts eene betrekkelijke waarde, omdat de mogelijkheid om langs dien weg in de approviandeering der Stelling te voorzien, niet uitsluitend en zelfs niet altijd in de eerste plaats met de uitbreiding der vleugels verband houdt, doch allereerst beheerscht wordt door de vraag of de haven van

IJmuiden al dan niet effectief geblokkeerd wordt. In het laatste geval, d. i. wanneer de aanvaller over geene oorlogsmarine beschikt of, elders gebonden, geene schepen voor dit doel beschikbaar kan stellen, kan de aanvoer van levensmiddelen tengevolge der vleugelnitbreiding ongehinderd plaats hebben. In het eerste geval zal wel is waar onder daartoe gunstige omstandigheden een enkel schip met proviand de blokkade wel eens kunnen verbreken en te IJmuiden binnen vallen, doch, gezien de duizende monden, welke gevoed moeten worden, zal door eene dergelijke aanvulling, hoewel dankbaar aanvaard, toch geenszins bij voortdoring in de approviandeering der Stelling voorzien kunnen worden.

De betere gelegenheid tot legering van een deel der bezetting in de hooge terreinen vóór het Westfront, het opnemen van de op korten afstand voor de Stelling gelegen groote stad Haarlem, hoewel stellig groote voordeelen aanbiedende, acht ik mede niet van zóó groote beteekenis, dat de vleugelnitbreiding hierdoor alleen gerechtvaardigd zou worden.

Maar wat ik wel van overwegend belang acht, is, dat wanneer de Vesting Holland opgegeven moet worden, wij ons bij de verdediging van Amsterdam nog in een ruimen kring kunnen handhaven, omdat daardoor zoowel de duur als de beteekenis van den alsdan te bieden weerstand vergroot wordt. En bovenal, dat daardoor het Noord- en het Zuidfront van Amsterdam op twee afzonderlijke operatietooneelen komen te liggen en dientengevolge de strategische waarde van de Stelling bijzonder vergroot wordt.

Een ons langs den zeeweg aanvallende vijand moet dan en in Noord-Holland en in Zuid-Holland vasten voet verkregen hebben en zich daar blijvend kunnen handhaven, alvorens van eene volledige insluiting der Stelling sprake kan zijn. Evenzoo moet een over land opcreerende tegenstander daartoe zijn aanval tegen het Zuidfront combineren met eene landing in Noord-Holland. Hierdoor kan men dus gedurende den langst mogelijken tijd meester blijven in Noord-Holland — eene zaak, die niet alleen nu, maar ook na eene eventueele

inpoldering van de Zuiderzee van het hoogste gewicht is — en kan daardoor de beteekenis van een aanval op de Stelling van Amsterdam aanmerkelijk verminderd worden.

Zonder dat ik mij hier zal begeven in eene bespreking van de voor- en nadeelen der verschillende projecten, welke ten aanzien van de vleugluitbreiding in den loop der tijden het licht gezien hebben (reeds bij de mondelinge behandeling der Vestingwet wilde de heer STIELTJES de Stelling van Amsterdam langs de Zuidzijde van den Haarlemmermeerpolder tot Katwijk vooruitbrengen), 1) wil ik hier toch als mijne meening mededeelen, dat men tot de vleugluitbreiding besluitende, er naar zal moeten streven de daardoor ingesloten strook zoo groot mogelijk te maken, opdat ons daarbij de verschillende, hiervoren genoemde bijkomstige voordeelen der uitbreiding naar Zee ten deel zullen vallen.

Het minst zou dus met mijne bedoeling overeenstemmen eene rechtstreeksche verdediging van de oovers van het Noordzeekanaal, het meest — in algemeene trekken — eene verlenging in Westelijke richting van het Noord- en van het Zuidfront. Hiertegen is m. i. te minder bezwaar, omdat — met het oog op den aard van het terrein — de inrichting der vleugels in tactisch-fortificatorischen zin op korten afstand van het Kanaal niet gemakkelijker en dus niet minder kostbaar behoeft te zijn, dan wanneer men zich op grooteren afstand daarvan verwijderd.

1) De Minister KLERCK (1876) nam voor den Zuidelijken vleugel de lijn, hierboven door den heer STIELTJES aangegeven, en bepaalde zich in het Noorden tot de verdediging van den Noordelijken kanaaloever.

De Commandant der Stelling van Amsterdam stelde in 1889 voor als richting voor den Zuidelijken vleugel de lijn: Kudelstaart-Zuidzijde Haarlemmermeerpolder—Noordwijk—Voorhout—S. P. 83 en voor den Noordelijken: Marken-binnen—Uitgeest—Bakkum—S. P. 43.

De Commissie, in 1893 benoemd, nam voor het Zuiden de lijn Beunbroek—S. P. 72 en bepaalde zich in het Noorden tot de verdediging van den Noordelijken kanaaloever.

Zie omtrent deze aangelegenheid ook: Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. 1893—94. Vde Verslag. K. ELAND. Oud en Nieuw betreffende de inrichting der Stelling van Amsterdam.

Hier tegen is wel als bedenking aangevoerd, dat indien op deze wijze een groot kustfront aan de Stelling van Amsterdam gegeven wordt — ruim gemeten behoeft dit intusschen niet meer dan \pm 40 K.M. lang te zijn —, den vijand gelegenheid gegeven wordt hier eene landing te verrichten en hij daardoor de werkzaamheid der vleugels zou kunnen neutraliseeren. Ik wil er, in verband met deze opmerking, allereerst op wijzen, dat de gelegenheid tot landing hier in elk geval beperkt wordt door de werkingssfeer der kustforten op de vlegelpunten en door de aanwezigheid van het Noordzee-kanaal met de daar aanwezige verdedigingsinrichtingen, terwijl ik voorts zou willen vragen of het een voordeel voor den vijand mag heeten te landen binnen deze strook, waar hij aan drie zijden omvat wordt en waar hij geene haven ter zijner beschikking heeft. Het gebruik van de haven van IJmuiden toch wordt rechtstreeks door de havenverdediging aldaar, middellijk door het fort bij Velzen belet.

Op de zoeven gestelde vraag zou ik althans niet bevestigend kunnen antwoorden.

Bij de bespreking van deze vlegeluitbreiding doet zich nit den aard der zaak de vraag voor, of deze permanent moet geschieden, dan wel door tijdelijken bouw in oorlogstijd verkregen kan worden. Ik geloof, dat het eerste aanbeveling verdient. Niet alleen, omdat het niet wel uitvoerbaar is, zich bij tijdelijken bouw afdoende te beschermen tegen het zware worpgeschut, dat in de moderne belegeringstreinen voorkomt, maar ook omdat het weinig in overeenstemming zou zijn met de bedoeling, welke bij den aanleg voorzit, om dit gedeelte der Stelling (voor een deel in hoog terrein gelegen) notoir zwakker te maken dan de overige deelen. Bovendien eischen dergelijke improvisatiën, zelfs bij voldoende voorbereiding, veel tijd en is het volstrekt niet zeker — allerminst bij een aanval over zee —, dat deze ons ten allen tijde geschonken zal worden. 1)

1) Op blz. 14 van de Memorie van Antwoord betrekkelijk de Vestingbegroting, dienst 1899, leest men ten aanzien van de verdedigbare aardwerken in de Stelling van Amsterdam: „dat de verdedigbare aardwerken...

Wil men hier dus deugdelijk werk hebben, waarop men onder alle omstandigheden zal kunnen rekenen, dan zal men wel tot permanenten bouw moeten overgaan.

In verband met het vorenstaande komt het mij gewenscht voor, dat het vraagstuk der vleugeluitbreiding allereerst langs

„bij een eventueelen aanval van geringe beteekenis zullen zijn, daar in „die aardwerken alle bomvrije gebouwen, zoo voor logies als voor munitieberging, ontbreken en daarin alleen door tijdelijke, en alzoo onvolledoende weerstand biedende middelen kan worden voorzien, die bovendien hoogstwaarschijnlijk niet eens gereed zouden zijn op het oogenblik „dat dit noodig zou blijken. Aan eene langdurige verdediging van die „aardewerken kan dus niet worden gedacht...”

Zie met betrekking tot dit onderwerp ook: Ueber provisorische Befestigung und Festungs-Improvisationen von REINHOLD WAGNER, Berlin 1897, en een artikel van denzelfden schrijver in de Jahrbücher für Armee und Marine van Juni 1902.

Uit het slotwoord van het eerstgenoemde werk citeer ik het volgende:

„In noch höherem Grade wird durch die Kürze der Zeit das zu erreichende Maass der Widerstandsfähigkeit der einzelnen Werke beschränkt. „Auf den Schutz ihrer Besatzungen gegen schwere Brisanzgranaten „muss im Allgemeinen verzichtet werden, weil die dazu nöthigen „Betonirungen ein zu massenhaftes Material erfordern würden... Wie „dem aber auch sein mag; nicht zu vergessen ist, dass die Nothwendigkeit, sich mit Panzern zu begnügen, die gegen Volltreffer schwerer „Belagerungsgeschütze noch nicht genügen, unvermeidliche Konsequenz der „Befestigungs-Improvisation ist, welche die Anwendung stärkerer „Panzer ebenso ausschliesst, wie die Herstellung unbedingt sicherer „Hohlräume.“ Waar WAGNER met deze restrictiën Improvisationen uitvoerbaar acht, „wenn auch nur 2 bis 3 Wochen zu Gebote stehen“, acht hij de daaraan verbonden bezwaren toch zoo groot, dat zij „ohne die denkbar vollständigste Vorbereitung (in tijd van vrede) meist unüberwindlich“ zullen zijn. Deze voorbereiding brengt natuurlijk ook niet geringe kosten mede.

In het laatstgenoemde artikel wordt aangetoond, hoe men aan de Düppeler Stelling — zij het ook met vele onderbrekingen — van af 1861 gewerkt heeft, zonder dat deze nochtans geheel gereed kwam. In eerstgenoemd jaar zijn daaraan besteed 41313 arbeidsdagen van 10 uur en werden nog noodig geacht een (volgens WAGNER te laag geraamd) aantal van 23465, alzoo te zamen 65000 arbeidsdagen.

Mede kan hier nog in herinnering gebracht worden, dat de batterijen bij het spoorwegstation van Zwolle, welke bouw men tot oorlogstijd meende te kunnen uitstellen, in November 1870 nog niet gereed waren.

wetenschappelijken weg tot oplossing wordt gebracht, in dier voege dat eene daarvoor aangewezen commissie een project opmaakt voor die richting, welke zij, als de meest oordeelkundig gekozene zal aanmerken, en dat ontwerp doet vergezeld gaan van eene nauwkeurige begrooting van kosten. Op die wijze zal men een vasten grondslag verkrijgen voor de beantwoording der vraag: of de voordeelen der vleugeluitbreiding geacht kunnen worden op te wegen tegen de kosten, welke aan de inrichting der vlegels verbonden zijn?

De Werken aan de Westerschelde.

Ten slotte moet ik nog een oogenblik stilstaan bij de Werken aan de Westerschelde en wel eenigszins langer dan in mijne beschouwingen in *Onze Eeuw* het geval was, omdat deze bij de behandeling van de Vestingbegrooting voor 1902 1), opzettelijk besproken zijn door den heer HENNEQUIN, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dat deze bespreking het, overigens loffelijke doel had een lokaal belang te verdedigen, behoeft aan hare belangrijkheid geene afbreuk te doen en dit te minder, omdat m. i. de behartiging van algemeene en bijzondere belangen zooveel mogelijk moet samengaan, met dien verstande evenwel dat, hoezeer elke maatregel zorgvuldig aan beide belangen getoetst moet worden, het bijzonder belang, waar noodig, aan het algemeene ondergeschikt moet blijven.

Dat het lokaal belang bij de bespreking door den afgevaardigde voor Oostburg op den voorgrond stond, blijkt niet alleen uit het door hem aangevoerde, maar ook — en in sterkere mate — uit de daarin aangehaalde rede van den heer FOKKER, lid van de Eerste-Kamer der Staten-Generaal voor Zeeland, in de zitting van 30 Januari 1893 uitgesproken. 2) Daarin

1) Hand. der Staten-Generaal. 1901—02, II, blz. 660.

2) " " " 1892—93, I, blz. 334.

lezen wij toch: »Deze gemeente (Ternouzen) breidt zich in »de laatste jaren zeer aanzienlijk nit; handel en scheepvaart »nemen daar ontzaglijk toe, en zij is gekomen op een keerpunt »van hare geschiedenis: Ternouzen begint last te krijgen van »den knellenden band van de vestingwerken».

Hebben wij hierdoor eenigszins het standpunt geteekend van hen, die de Werken aan de Westerschelde wenschen te doen vervallen, omdat dit nit den aard der zaak niet geheel zonder invloed gebleven is op de daarvoor aangevoerde motieven, zoo zullen wij ons verder nitsluitend met deze laatste bezighouden, daar zij in beginsel over de instandhouding, resp. het doen vervallen der onderwerpelijke verdedigingswerken moeten beslissen.

De gronden, nu, die voor de opheffing dezer Werken worden aangevoerd, zijn, kortelijk samengevat, de volgende:

1°. De neutraliteit van België is gewaarborgd bij het Londensche Tractaat van 19 April 1839 en op nieuw verzekerd door eene bijzondere neutraliteitsverklaring van Augustus 1870. (Deze laatste was slechts verbindend gedurende den Fransch-Duitschen oorlog en 12 maanden na het vredesverdrag.)

Wanneer men bedenkt, dat België, ondanks de haar verstrekte waarborgen, Antwerpen en de Maaslinie duurzaam versterkt heeft en een leger onderhoudt, dat in getalsterkte het Nederlandsche overtreft, alsmede dat vier van de vijf garandeerende mogendheden het noodig achtten in 1870 eene her-verzekering voor beperkten tijd te sluiten, dan rijst ongetwijfeld de vraag of men aan de gewaarborgde onzijdigheid van België wel veel waarde mag hechten. En in elk geval, of daaraan zoodanige waarde mag toegekend worden, dat *wij* daarnit het recht zouden kunnen putten om, bijaldien deze niettemin geschonden werd, niet te voldoen aan de verplichtingen, die het volkenrecht ons oplegt om elke schending van Nederland's onzijdigheid tegen te gaan. Hiervan zou m. i. alleen dan sprake kunnen zijn, wanneer wij nit de waarborging van België's neutraliteit konden afleiden, dat de mogendheden, die zulks contractueel doen, ook rechtstreeks die onzijdigheid zouden

handhaven, door elke poging tot schending daarvan, over ons grondgebied, af te weren. Het spreekt intusschen wel vanzelf, dat wij door dit toe te laten of goed te keuren op hoogst bedenkelijke wijze een deel onzer soevereine rechten zouden prijs geven.

2°. Het is de plicht van een neutrale den doortocht van een der oorlogspartijen te land te beletten, zelfs via facti, doch dit zelfde geldt niet voor den doortocht ter zee.

De juistheid van het laatste gedeelte dezer stelling aannemende, dringt zich de vraag op, of wanneer de schepen eener met België in oorlog zijnde mogendheid de Westerschelde bevaren, daarop het begrip van een doortocht *ter zee* toepasselijk geacht mag worden. Dit nu meenen wij te moeten ontkennen: de Schelde is uit volkenrechtelijk oogpunt eene *rivier*, zooals uit tal van tractaten kan blijken 1). Zóó in art. 14 van den vrede van Munster; in art. 8 van het tractaat van Fontainebleau (1785) en in art. 9 van het tractaat van Londen (18 April 1839). En al is nu de Schelde eene z.g. internationale rivier, waarop de doorvaart in vreedestijd bij tractaat bedongen is, in oorlogstijd heeft de Staat daarop een onbeperkt soevereiniteitsrecht en moet hij dus de plichten vervullen, welke daarvan het gevolg zijn.

3°. De algemeene verplichting tot het beletten van de doorvaart aannemende, zou de bijzondere verplichting ten aanzien van de Schelde niet bestaan, omdat België op zijn eigen terrein die doorvaart beter beletten kan dan wij.

Tot welke eigenaardige consequentiën deze regel in zijne toepassing zou leiden, zullen wij niet nader ontvouwen: wij meenen trouwens, dat deze door geeue enkele autoriteit op het gebied van het volkenrecht verdedigd is geworden en dus verder buiten beschouwing gelaten zou kunnen worden, ware het niet, dat wij juist voor dit bijzondere geval op het volgende opmerkzaam moesten maken.

1) Zie hiervoor o. a.: Jhr. Mr. R. A. KLERCK. De verplichting van Nederland tot handhaving zijner neutraliteit op de Westerschelde. Militaire Gids, 1883.

Wanneer wij onze onzijdigheid op de Westerschelde niet handhaven, wordt Terneuzen prijs gegeven en daardoor aan België's vijand eene operatiebasis tegen Antwerpen verschaft, waardoor de aanval te water werkzaam door een aanval te land of omgekeerd kan gesteund worden. De daardoor voor Antwerpen in het leven geroepen ongunstige omstandigheid, een rechtstreeksch gevolg van het niet handhaven der onzijdigheid op de Westerschelde, kan toch kwalijk geacht worden te strooken met onze verplichtingen als neutrale Staat.

4°. Terneuzen is niet sterk genoeg en kan omgevaren worden (hetzij langs het kanaal van Walcheren, de Oosterschelde en het kanaal van Zuid-Beveland, hetzij rechtstreeks door de Oosterschelde en het laatstgenoemde kanaal); bovendien kan de vijand, vóór hij aan Terneuzen komt, gebruik maken van Walcheren en den daar aanwezigen spoorweg.

Daargelaten, dat de beide aangegeven middelen, om zich aan de werking van Terneuzen te onttrekken, in hunne uitvoering niet zonder groote bezwaren zijn en het laatstgenoemde middel, voor zooveel de schending onzer onzijdigheid betreft, een veel ernstiger feit opleveren zou, dan het bewerkstelligen van de doorvaart langs de Westerschelde, willen wij er op wijzen, dat het tegengaan van dergelijke pogingen zou behooren tot de taak van onze krijgsmacht bij het handhaven onzer neutraliteit. De onderstelde mogelijkheid, dat men tot een dezer middelen zijne toevlucht zou nemen, ontheft ons dus niet van de verplichting om den directen weg af te sluiten.

Dat Terneuzen en Ellewoutsdijk niet sterk zijn, wie zal het ontkennen, doch dat is minder de vraag dan wel deze of zij, in verband met de daarvoor eventueel te bestemmen maritieme middelen, sterk genoeg zijn om aan het doel, waarmede zij onderhouden worden, te beantwoorden. En bovendien zij *zijn* er, wat reeds een reden is voor haar behoud, want — zooals in het Voorloopig Verslag nopens de in 1883 door de Regearing voorgestelde herziening der Vestingwet terecht werd gezegd: »werden de vestingwerken Neuzen en Ellewoutsdijk »geslecht, wij zouden ons bij mogelijke verwickelingen tusschen

»vreemde Mogendheden aan het verwijt van onwil blootstellen, »door ons uit vrije beweging van de middelen te hebben ont- »bloot, die ons krachtiger konden maken bij het beletten van den »doortocht van oorlogsschepen, die tot bereiking van oorlogs- »doeleinden de Schelde zouden willen opvaren”.

COEHOORN schreef in 1701 over de vesting Breevoort: »de la faire raser il y faut du temps et en coûtera de l'argent, aussi fera-t-il du bruit”. Dit laatste geldt ook hier; de mokerslagen tegen Neuzen en Ellewoutsdijk gericht, zouden anderen als eene uitnoodiging in de ooren kunnen klinken om ter hand te nemen — ja, zelfs met een schijn van recht — wat wij vrijwillig hadden opgegeven. In dien zin is o. i. ook te verstaan de volgende opmerking uit het Voorloopig Verslag van 23 April 1872 nopens het Ontwerp-Vestingwet: »Wanneer zij (Neuzen en Ellewoutsdijk) niet bestonden, zou men »ze niet bouwen, maar nu men ze eenmaal had, kwam het »wel in aanmerking ze in wezen te houden, al ware het slechts »tot behoud van vasten voet in een landstreek, waar een groot »deel van den grond niet aan Nederlanders toebehoort”. In dergelijken zin uit zich de heer KLERCK in zijn bovenaangehaald artikel, waar hij zegt: »En nu behoeft het wel geen »betoog dat men niet verplicht is opzettelijk vestingen aan te »leggen om de grenzen van een naburig Rijk te beveiligen, »maar evenzeer is het waar, dat het geen verstandige politiek »kan worden genoemd versterkingen te doen verdwijnen, die »een rivier afsluiten, waarover oorlogsschepen alleen de hoofd- »stelling van de verdediging onzer zuidelijke naburen nade- »ren kunnen”.

De vorenstaande overwegingen gaven, en geven ons nog, aanleiding om ten aanzien van de Werken aan de Westerschelde het volgende op te merken: Het doel, waarmede deze buiten eenig verband met de overige deelen van het vestingstelsel staande sterkten in stand gehouden worden, is ons in staat te stellen aan onze internationale verplichtingen ten aanzien van de handhaving der neutraliteit op de Westerschelde te voldoen. De daarvoor bestemde werken, welke zooveel noodig

in vereeniging met de daarvoor aangewezen maritieme middelen, ons gezag op dezen stroom moeten verzekeren, kunnen dus niet gemist worden. Daaraan intusschen belangrijke bedragen ter verbetering ten koste te leggen, achten wij voorshands door den algemeenen toestand niet gewettigd, weshalve het onzes inziens aanbeveling verdient de daar thans bestaande verdedigingswerken in hunnen tegenwoordigen vorm en inrichting zooveel mogelijk te handhaven.

Dit laatste sluit volstrekt niet uit — ja, het werd zelfs met voordacht aldus door mij gesteld — dat wanneer in verband met de belemmering, welke Terneuzen voor haar bloei van de vestingwerken ondervindt, eene oplossing gevonden kan worden, waardoor eenerzijds de handhaving der neutraliteit op de Schelde gewaarborgd blijft, anderzijds de belemmering, welke Terneuzen ondervindt, opgeheven wordt, en deze stad ter verwezenlijking daarvan aannemelijke voorstellen doet, het Rijk voor een deel bijdraagt in de kosten, welke de bouw van nieuwe defensiemiddelen daar ter plaatse met zich zou brengen. Hierdoor zou men geheel blijven in de lijn, welke door het Rijk bij vroegere gelegenheden in het belang van den bloei van andere, zij het ook grootere steden dan Terneuzen gevolgd is. Op deze wijze zouden dan algemeene en bijzondere belangen gelijkelijk behartigd kunnen worden.

Ik meen thans voldoende bouwstoffen te hebben aangevoerd ter beantwoording van de vraag, die aan het hoofd dezer studie gesteld werd. Ik ben daarbij in mijne beschouwingen eenigszins nitvoerig moeten zijn om daar, waar het eene aangelegenheid geldt, waarin men zoo lichtelijk misverstaan kan worden, het standpunt, dat ik met het oog op de landsverdediging tegenover ons Vestingstelsel inneem, zoo duidelijk mogelijk aan te geven.

Alvorens echter tot de beantwoording van die vraag over te gaan, dient eerst nog nagegaan te worden, waarom in den laatsten tijd van meer dan eene zijde op herziening der Vestingwet wordt aangedrongen.

Die aandrang berust op zeer verschillende overwegingen. Terwijl sommigen nog meerdere concentratie van het vestingstelsel willen, dan door de Wet van 1874 verkregen werd, omdat h. i. door het laatstbedoelde te groote krachten van het leger gebonden worden, meenen anderen, dat de gelden, aan het vestingstelsel besteed, ten nadeel komen van eene goede inrichting onzer levende strijdkrachten en manen zij op dien grond tot beperking aan. Eene derde categorie acht de waarde der sedert 1874 gebouwde versterkingen door het in den vestingoorlog optreden van het met brisante granaten uitgeruste, zware worpgeschut zoozeer verminderd, dat zij, terugschrikkende voor de kosten, aan een eventuelen herbouw verbonden, niet beter weten dan tot sloopen te adviseeren; een vierde categorie meent spoediger afwerking van de Stelling van Amsterdam alleen langs den weg van herziening der Vestingwet te kunnen bereiken; een vijfde oordeelt het ontwerpen van eene nieuwe legerorganisatie, in verband met de uitvoering der legerwetten van 1901, zonder voorafgaande herziening van de Vestingwet onmogelijk; een zesde, wars van alle militaire uitgaven, ziet als eenig doel in wetswijziging een middel om tot eene verlaging der oorlogsbegrooting te komen.

Doch niet alleen van de zijde van bijzondere personen, ook van achter de Regeeringstafel heeft op een gegeven oogenblik het denkbeeld van herziening der Vestingwet steun ondervonden 1). Het was op den 18den December 1900, dat de Minister ELAND de volgende woorden sprak: »Ik deel de meening van de leden die van oordeel zijn, dat de Vestingwet behoort gewijzigd te worden en ga zelfs verder door te beweren, dat die wijziging binnen betrekkelijk korten tijd zal moeten plaats hebben, als wij uit het moeras willen komen, waarin wij zoo langzamerhand geraakt zijn, zij het ook mede door mijn schuld, omdat ik meen eerst de levende strijdkrachten te moeten organiseren».

1) Wij spreken hier van den laatsten tijd en laten daarom het ontwerp tot herziening der Vestingwet van den Minister REUTHER in 1883 buiten bespreking.

Eene nadere motiveering kon hier gemist worden; ieder, die met den politieken toestand eenigszins bekend was, begreep wat met deze woorden bedoeld werd. De Minister, die juist drie jaren te voren betoogd had, hoe uiterst welkom het hem zou zijn een modus te vinden om de Amsterdamsche Stelling in 5 of 6 jaren af te werken, was door de welwillende hulp van de politieke vrienden, in wier handen Z.E. gevallen was, gebracht tot eene wijze van werken, welke de voltooiing dier Stelling naar een onafzienbaar verschieft terugdrong. Is het dan wonder, dat de Minister zich in een moeras waande, waar elke poging, om er uit te geraken, hem slechts dieper deed inzinken?

Over de meerderheid der argumenten, welke voor eene herziening, en zelfs voor eene spoedige herziening, der Vestingwet zijn aangevoerd geworden, heb ik in mijne voorafgaande beschouwingen reeds mijne meening doen kennen. Daaruit is kunnen blijken, dat ik die argumenten niet kan deelen; zij kunnen mij dus ook niet van de noodzakelijkheid, de *urgentie* der herziening overtuigen.

Zoo meen ik te hebben aangetoond, dat wanneer de landweer voor de bezetting van liniën en stellingen gebezigd wordt, een veldleger van voldoende sterkte beschikbaar zal kunnen zijn en meerdere concentratie van ons vestingstelsel dus niet noodig is, *omdat dit te groote krachten van het leger bindt.*

Zoo kan uit de door mij verstrekte opgaven blijken, welke versterking van het veldleger verkregen had kunnen worden, wanneer wij de gelden aan de uitvoering der Vestingwet besteed, geheel ten behoeve der levende strijdkrachten hadden aangewend. Welnu, die versterking van het leger komt mij voor onbetekenend te zijn, wanneer men deze vergelijkt met de groote vermeerdering van weerstandsvermogen, welke de doode weermiddelen, bij een aanval door overmacht, aan de levende strijdkrachten verleen.

Zoo acht ik de verdediging onzer oudere versterkingen, ondanks de invoering van brisante granaten en van zwaar worp-

geschut, nog zeer goed mogelijk, wanneer de bezettingen van den hoogste tot den laagste bezielde zijn met den ernstigen wil alles te dragen, wat eene hardnekkige verdediging van hen vordert, en men niet reeds vóór den strijd op geheel onnoodige wijze haar vertrouwen geschokt heeft.

Zoo geloof ik, dat de mogelijkheid van eene spoediger voltooiing van het vestingstelsel niet beheerscht wordt door wijziging van een of ander wetsartikel, maar door den wil en de mogelijkheid om de daarvoor noodige geldelijke bedragen beschikbaar te stellen. Hierop hoop ik zoo aanstonds nog terug te komen.

Zoo behoeft, in verband met hetgeen ik hiervoren omtrent de bezettingen der liniën en stellingen aanteekende, de vaststelling eener legerorganisatie volstrekt niet te wachten op eene definitieve beslissing omtrent mogelijk in ons vestingstelsel aan te brengen wijzigingen.

Zoo vermoed ik, dat men door eene ontijdige en niet op behoortelijke grondslagen berustende poging tot herziening der Vestingwet alleen genoegdoening zou geven aan hen, wien alle militaire instellingen een doorn in het oog zijn, en van wier medewerking men steeds verzekerd zijn kan, zoodra men den moker des sloopers, in welke richting dan ook, daartegen opheft.

Wil het vorenstaande nu zeggen, dat ik voor het onveranderd behoud der Wet gestemd ben? Het tegendeel is waar; ik zelf heb hiervoren reeds aangegeven, welke wijzigingen mij daarin noodzakelijk voorkomen en ik zou er geen bezwaar in zien tot die wijziging over te gaan, wanneer het mij mogelijk toescheen op dit oogenblik eene Wet te doen voteeren, waarin de fouten vermeden werden, welke aan de thans vigeerende inherent zijn. Daartoe behoort in de eerste plaats eene bepaling, waardoor de voltooiing van het vestingstelsel binnen een zeer korten tijd *verzekerd* wordt, m. a. w. de Wet behoort te bevatten de financiële regeling, waarmede hare uitvoering staat of valt.

Zooals men zich herinnert, was het opnemen van eene der-

gelijke bepaling de bedoeling van het amendement VAN ZUYLEN VAN NYEVELT bij de behandeling der Vestingwet. Daartegen werd o. a. door den heer VAN HOUTEN een grondwettelijk bezwaar geopperd, op grond van art. 119 (thans art. 123) der Grondwet. Deze afgevaardigde meende, dat »de bevoegdheid »en de macht om te oordeelen hoeveel er elk jaar voor de »defensie kan uitgetrokken worden, behoort tot de competentie »van de wetgeving, die de begrooting vaststelt." Uit dien hoofde mocht z. i. eene wet den wetgever niet verplichten over een zeker tijdperk jaarlijks eene bepaalde som voor een aangewezen doel op de begrooting te brengen. Niet ten onrechte werd hiertegenover opgemerkt, dat meerdere wetten den wetgever eene dergelijke verplichting oplegden en werd in het bijzonder gewezen op art. 5 der Wet op den aanleg van Staatspoorwegen van 1860, luidende: »Jaarlijks wordt voor den »aanleg der spoorwegen ten minste 10 millioen gulden op de »Staatsbegrooting uitgetrokken". Het beginsel, in het amendement neergelegd, was dus niet alleen niet nieuw, maar niemand had er te voren ooit aan gedacht dit bezwaar te opperen 1).

Later schijnt ook de heer VAN HOUTEN het minder steekhoudende van zijne argumentatie te hebben ingezien, althans bij de z. g. Gewerenwet, ingediend door het Kabinet, waarin de heer VAN HOUTEN zitting had, werd de beschikking gevraagd over een bedrag van f 2.396.800 als eerste termijn van eene grootere uitgaaf, geraamd op globaal 9 millioen, te verdeelen over 4 jaren, en *verbond* de Volksvertegenwoordi-

1) Een zeer sprekend voorbeeld van eene dergelijke in eene wet opgenomen financiële regeling vindt men in de Wet van 26 Juni 1876, Stbl. n°. 125, waarvan art. 6 luidt: „Gedurende tien jaren na het in „art. 1 aangeduide tijdstip wordt telken jare op de Staatsbegrooting eene „som beschikbaar gesteld, ten einde aan de kerkgemeenten of de bedienaren van de openbare godsdienst voor het gemis, ten gevolge van deze „wet te lijden, eenige tegemoetkoming te verleenen bij wijze van overgangsmaatregel.

„Die som wordt voor het eerste jaar op veertienduizend gulden (f 14.000) „bepaald en telken jare met een tiende van dat bedrag verminderd."

ging zich niet alleen voor het over 1895, doch ook voor het over 1896 te besteden bedrag, dat was voor ongeveer de helft van evengenoemde som.

Wanneer eene financieele regeling, als hiervoren bedoeld, niet in de Wet wordt opgenomen, zal zij ons niet alleen niets verder brengen, maar het zou niet onmogelijk wezen, dat door eene combinatie van minderheden een groot deel van de Vestingwet gesloopt werd, zeer ten nadeele van de belangen der defensie, en zonder dat de voltooiing van het overblijvende in het allerminst verzekerd werd. Evenals voorheen zou de jaarlijksche strijd over de Vestingbegrooting worden voortgezet.

En nu komt het mij voor, dat het huidige oogenblik slecht gekozen zou zijn om eene dergelijke regeling tot stand te brengen. Mocht de Minister van Financiën er anders over denken, ik zou er mij hartelijk in verheugen, maar wanneer men bedenkt, dat voor verschillende belangen groote offers aan de schatkist gevraagd worden en de reorganisatie onzer levende strijdkrachten, behalve tot de jaarlijks terugkeerende, ook tot verschillende, niet onbelangrijke uitgaven voor eenmaal zal nopen, dan zal men wellicht toegeven, dat het stellen van nog hoogere eischen, voor de voltooiing van het vestingstelsel binnen korten termijn, tot geene bevredigende resultaten kan leiden.

Het eenige wat men w. i. op het oogenblik -- blijvende binnen het bereikbare — kan wenschen, is dat de Regeering, het gewicht dezer aangelegenheid beseffende, bereid bevonden zal worden om zoodanige bedragen op de Vestingbegrooting te brengen, dat werkelijk *met kracht* aan de voltooiing der Amsterdamsche Stelling gewerkt kan worden.

Ik zou zelfs meenen, dat zij die op nog meerdere, ik zou haast zeggen op de uiterste concentratie van ons vestingstelsel aandringen, bezwaarlijk iets anders kunnen verlangen, want zij zullen toch moeten toegeven, dat het niet van bedenking ontbloot zou zijn om aan de eenige linie, welke thans afge werkt is, al moge zij niet meer op de hoogte van den tijd

zijn, een officieel bewijs van onvermogen uit te reiken, zoo lang niet eene andere gereed staat om hare plaats in te nemen. De indruk hierdoor naar buiten teweeggebracht, zou stellig weinig tot verhooging van ons prestige bijdragen, terwijl het ook niet anders dan uiterst nadeelig op de energie der verdediging van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zou kunnen werken, wanneer bij een, gedurende den overgangstijd uitbrekkenden oorlog de krachtige verdediging gevorderd moest worden van eene door de Wet en de publicke meening reeds lang veroordeelde Stelling. Ik zeg nog eens, wanneer men werkelijk eene wijziging der Vestingwet ernstig gewild had, dan had deze — zij het ook met de vereischte behoedzaamheid — in 1896 moeten worden aan de orde gesteld, toen men tot het maken der definitieve Stelling van Amsterdam besloot en een termijn van zes jaren voor de afwerking in uitzicht stelde. Daardoor zou de eenige mogelijkheid in het leven geroepen zijn, welke dit plan tot werkelijkheid had kunnen doen komen.

Intusschen is het, alvorens men een voorstel tot herziening der vestingwet ernstig in overweging kan nemen, noodzakelijk, dat men een uitgewerkt plan met een volledig overzicht der daarvoor gevorderde kosten heeft opgemaakt, omvattende al hetgeen nog ter voltooiing van het vestingstelsel vereischt wordt. Dit is allereerst noodig, omdat men zich juist reukenschap moet geven van hetgeen men gaat ondernemen, maar ook, en niet in de laatste plaats, omdat men zich aan de uitvoering van een dergelijk plan gebonden moet achten. Geschiedt het laatste niet, dan zal wisseling van inzichten de zelfde onzekerheid, de zelfde weifelingen in het leven roepen, die op eene richtige uitvoering der Vestingwet sinds 1874 een zoo nadeeligen invloed hebben uitgeoefend.

Voor zoover bekend is, bestaat een dergelijk plan niet. Daarom gaf ik in overweging het hiervoren door mij omschreven onderzoek te doen instellen, ten aanzien van de vleugeluitbreiding der Stelling van Amsterdam en ten aanzien van enkele belangrijke werken der Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Aan wie moet de uitwerking van dat plan worden opge-

dragen? De heer DE ROO VAN ALDERWERELT schreef in zijne Nota van 2 Nov. 1874 bij het Voorloopig Verslag nopens de vestingbegrooting voor 1875, ten aanzien van een *algemeen plan* voor de versterking der Nieuwe Hollandsche Waterlinie: »Door wien moet dat plan worden ontworpen? Niet door den »Minister. De Minister van Oorlog heeft andere zaken te »doen dan plannen van versterking samen te stellen. Niet alle »Ministers van Oorlog hebben ook — en dit is trouwens niet »noodig — een zoo speciale studie gemaakt van de vrij inge- »wikkelde quaestie der landsverdediging als vereischt wordt »nou zulke plannen te kunnen ontwerpen. Bovendien de Mi- »nisters wisselen af, en men zou derhalve, werden de liniën »naar hun denkbeelden versterkt, nimmer tot vastheid komen.

»Daarom moeten de plannen van versterking ontworpen »worden door een meer blijvende autoriteit, die door den aard »van hare werkzaamheid geacht moet worden beter dan iemand »vertrouwd te zijn met de quaestie der landsverdediging. De »Chef van den generalen staf is hier de man. Hij moet in »geval van oorlog de verdediging leiden, en moet derhalve »op al hetgeen de *voorbereiding* betreft, een overwegenden in- »vloed uitoefenen.

»Dat de Minister verantwoordelijk blijft en zijn goedkeuring »aan de ontworpen plannen moet kunnen hechten, behoeft »geen betoog. Maar, zal er eenheid zijn in het gheele plan »van versterking des lands, dan moet één zelfde persoon, die »blijft, de zaak in handen houden. De Chef van den genera- »len staf moet aangeven waar de werken moeten komen, welke »*betrekkelijke* sterkte zij moeten hebben en welke inrichting zij »in hoofdtrekken moeten verkrijgen. Daarbij moet — omdat »hetgeen wenschelijk is, uit een algemeen krijgskundig oog- »punt niet altijd technisch uitvoerbaar is — in overleg worden »getreden met de militaire genie, wier taak zich overigens tot »de uitvoering bepaalt. Het schijnt niet overbodig op te mer- »ken, dat de militaire genie ook bij de uitvoering niet op zich »zelve behoort te staan. Want daar een fort *niets anders is »dan een middel om het geschut op de meest voordeelige wijze*

te kunnen gebruiken, moet bij den aanleg der werken aan de adviezen der artillerie een groote invloed worden toegekend."

Ik weet uit den aard der zaak niet of dit advies altijd in practijk gebracht is; er is intusschen reder om er aan te twifelen. Ik haalde het alleen aan, omdat — hoezeer gewijzigde toestanden eene onderschrijving daarvan in zijn geheel ook op dit oogenblik niet waarschijnlijk zouden maken — de leidende gedachte, welke daarin aangegeven wordt, m. i. juist is.

Het instellen van het voren besproken onderzoek acht ik urgent. Hoofdzakelijk, omdat het een belangrijken invloed kan uitoefenen op den gang der werkzaamheden in de Stelling van Amsterdam. Wanneer men, bijvoorbeeld, besloot tot het aanleggen van een Zuidelijken vleugel in den geest als de door mij bedoelde, dan ware er m. i. veel voor te zeggen, allereerst het Zuidfront met inbegrip van den vleugel af te werken, vóór men tot permanenten bouw van het Noordfront overging. Ik geloof zelfs, dat het — aangenomen, dat men vleugeluitbreiding met *permanente* werken wil — de voorkeur had verdiend hiermede te beginnen, vóór men het Westfront der Stelling ging afwerken.

In welken zin men moge beslissen, het blijft gewenscht dat een vast plan wordt aangenomen, opdat bij de verdere afwerking van de Stelling van Amsterdam, en in afwachting dat deze geheel gereed komt, zoo spoedig mogelijk *daar* het gewenschte weerstandsvermogen verkregen wordt, waar dit in verband met het stelsel van verdediging het meest noodig geoordeeld wordt.

In dit opzicht wijkt mijne oogenblikkelijke zienswijze af van hetgeen ik in *Onze Eeuw* aangaf. Daar meende ik mij nog te moeten nederleggen bij het eens genomen besluit om de kringstelling allereerst af te werken; bij nader inzien, geloof ik echter, dat het thans door mij voorgestelde op de daarvoor aangegeven gronden de voorkeur verdient.

Wanneer ik aan het slot mijner beschouwingen gekomen, het betoog, dat ik daarin trachte te leveren, kortelijk samenvat, dan zijn het voornamelijk de volgende punten, welke ik daarbij onder uwe aandacht wilde brengen.

J
Leger en vestingstelsel moeten niet beschouwd worden als twee elkander vijandige instellingen, welke zich slechts ten koste van elkander kunnen ontwikkelen, doch veel meer als twee factoren der landsverdediging, welke beide gelijk recht van bestaan hebben, en door welker oordeelkundige samenwerking alleen, het behoud onzer zelfstandigheid gewaarborgd kan worden onder die omstandigheden, waarin deze door een overmachtigen aanval het ernstigst bedreigd wordt.

Met het oog hierop behoort het vestingstelsel zoodanig ingericht te zijn, dat het gebied, ingesloten door de vesting Holland, krachtig verdedigd kan worden. Aan het zich handhaven binnen dezen, het belangrijkste deel van het land omvattenden kring moet zoo groote waarde gehecht worden, dat men zich eenige offers zal moeten getroosten, wanneer dit noodig blijkt, om daar met meer kans op goeden uitslag weerstand te bieden.

Daarentegen kunnen buiten dit gebied de thans bestaande of voorgenomen liniën en werken vervallen, met uitzondering van Pannerden, wellicht Westervoort, de werken rond Heusden en die aan de Westerschelde.

Binnen den evengenoemden kring moet de Stelling van Amsterdam als reduit van ons verdedigingsstelsel behouden blijven. Ten einde de verdediging hier zoo lang mogelijk en onder de gunstigste omstandigheden te kunnen voeren, is uitbreiding van de vleugels dezer Stelling naar Zee gewenscht. Bij de afwerking dier Stelling is het wenschelijk deze, zooveel de middelen zullen toelaten, te bespoedigen en de werkzaamheden in die volgorde te doen plaats hebben, dat het noodige weerstandsvermogen in de eerste plaats daar verkregen wordt, waar dit in verband met het aangenomen stelsel van verdediging het meeste nut kan opleveren.

Daar de nog uit te voeren arbeid geheel valt binnen het

kader der bestaande Wet en niemand er aan denkt geld te besteden aan de werken, die m. i. zouden kunnen vervallen, bestaat er voor het urgent verklaren van de herziening der Vestingwet geene reden. Van dien wettelijken arbeid is, naar mijne meening, ook geen heil te verwachten, zoolang de plannen omtrent de voltooiing van het vestingstelsel niet in allen deele vaststaan en de toestand der geldmiddelen het niet mogelijk maakt de financieele regeling daarin op te nemen, d. i. de nitvoering binnen korten termijn bij de wet te *verzeker*en.

Als voorbereiding voor dit laatste komt het mij wèl dringend noodzakelijk voor, dat omtrent die plannen en de aan de nitvoering daarvan verbonden kosten, voor zooveel nog noodig, op de aangegeven wijze ten spoedigste zekerheid verkregen worde.

BIJLAGE I.

A. Verzameling van de uitgaven, sedert de vaststelling der Vestingwet aan de voltooiing van het Vestingstelsel besteed.

Jaar.	De uitgaven be- droegen :	
1875	f 2 222 762.40	
1876	1 650 843.17 ^b	
1877	2 918 549.17	
1878	2 551 431.23 ^c	
1879	1 929 480.20 ^b	
1880	2 347 958.73	
1881	2 122 872.39	
1882	2 109 195.98	
1883	2 231 978.38 ^b	
1884	1 548 626.91 ^b	
1885	2 520 036.98	
1886	1 608 463.01 ^b	
1887	1 525 921.85 ^b	
1888	888 815.50 ^b	
1889	1 337 882.93	
1890	1 858 302.62 ^b	
1891	1 931 110.74	
1892	1 374 870.72 ^b	
1893	1 787 102.31	
1894	1 660 534.19 ^b	
1895	1 107 491.52	Bijdrage vanden Haarlemmer- meerpolder f 42 500.00.
1896	760 007.87 ^a	
1897	1 045 570.97	
1898	1 227 683.47	
1899	652 570.26	
1900 ¹⁾	920 230.00	
1901 ²⁾	913 856.44	
1902 ³⁾	948 700.00	
Totaal.	f 45 702 850.00	
Dus gemidd. per jaar.	± f 1 632 245.00	

1) ongeveer.
2) hoogstens.
3) aangevraagd.

B. Opbrengst van het domein van oorlog (Vestingwerken met daarin staande gebouwen en andere militaire gronden) over 1900.

Geheele opbrengst. f 52959.61

Daarvan kan gerekend worden te behooren tot de

Sperforten	f 3440.15
Grebbeinie en linie Ochten—Spees. . .	4386.45
Zuider Waterlinie.	5284.09 ⁵
Nieuwe Hollandsche Waterlinie . . .	12699.22
Stelling Monden Maas en Haringvliet.	2798.41
Stelling Hollandsch Diep en Volkerak.	1499.90 ⁵
Stelling van Den Helder	2151.05
Stelling van Amsterdam.	14048.01 ⁵
Ter Neuzen en Ellewoutsdijk. . . .	1812.54 ⁶
Totaal.	f 48119.84

C. Kosten van onderhoud der vestingwerken, met inbegrip van belangrijke voorzieningen en nieuwe werken.

Sperforten	f 3000.— (geschat)
Grebbeinie en linie Ochten—Spees. . .	1930.—
Zuider Waterlinie.	4000.— (geschat)
Nieuwe Hollandsche Waterlinie . . .	79975.—
Stelling Monden Maas en Haringvliet.	8715.—
Stelling Hollandsch Diep en Volkerak.	11360.—
Stelling van Den Helder	7915.—
Stelling van Amsterdam	44225.—
Ter Neuzen en Ellewoutsdijk. . . .	9120.—
	f 170240.— ¹⁾

¹⁾ Vestingwerken, die tevens als kazernen dienen, zijn voor de helft in rekening gebracht. De bovenstaande cijfers zijn ontleend aan de art. 43 tot en met 46 van Hoofdstuk VIII der Staatsbegroting voor 1902.

BIJLAGE II.

De verdediger, als de zwakste partij, moet — in het algemeen — de beslissing niet zoeken, maar den strijd ontwijken, den oorlog rekken. Tijdwinnen is voor hem zeer veel, zoo niet alles

Om tijd te winnen kan de verdediger zelfs, als de ongelijkheid in strijdkrachten niet te groot is, door aanvallende bewegingen 's vijands gemeenschapslijnen bedreigen en daardoor zijn voortgang verhinderen. Is die ongelijkheid te groot, dan moet de verdediger voorzichtiger te werk gaan, en slechts zijdelings 's vijands marsch vertragen, door kleine diversien of door met lichte troepen, met vrijkorpsen de flanken en den rug des vijands te verontrusten. Om den aanvaller rechtstreeks tegen te houden, plaatst de verdediger zich achter groote terrein-afscheidings, in sterke stellingen; hij verdedigt elk dezer natuurlijke hindernissen zoo lang het kan, zelfs dan als het te voorzien is, dat die verdediging op den duur onhoudbaar is en slechts eenige dagen tijds doet winnen; — evenwel moet de verdediger hierbij in acht nemen, van niet zoolang stand te houden dat hij een geheele nederlaag kan ondergaan. Flankstellingen zijn goed, mits zij werkelijk den vijand, wanneer hij voortrukt, in gevaar kunnen brengen, en mits de verdediger van daar altijd terug kan trekken op die gewesten, die als het gewichtigste gedeelte van den Staat kunnen worden beschouwd, het gedeelte van welks bezit alles afhangt. De verdediging van dit gedeelte des lands moet altijd in het oog worden gehouden; zij moet reeds vroeger met zorg zijn voorbereid; en

de aanvankelijke stelling die de verdediger vóór het begin van den veldtocht bezet, moet zoodanig wezen dat hij van daar den aanvaller, waar deze ook oprukt, kan te gemoet gaan, en tevens altijd den ongehinderden terugtocht naar het gewichtigste gedeelte des lands behoudt. Vestingen kunnen dienstig zijn om den aanvaller tegen te houden, wanneer het te voorzien is dat deze ze zal moeten belegeren; zoo niet dan verzwakken zij maar en zijn dus slecht, — tenzij men altijd in staat blijft de bezetting daar weer uit te nemen. — Alleen wanneer de aanvaller het hart des lands bedreigt, moet de verdediger, zelfs met minder macht, overgaan tot het leveren van een beslissenden veldslag; is dat niet het geval, dan blijft hij maar terugtrekken, totdat de versterking van het eigen leger of de verzwakking of verdeling van het leger des vijands den verdediger in staat stelt zelf tot den aanval over te gaan.

Past men die algemeene beginselen toe op den toestand des verdedigers in 1672, dan ziet men, dat door de groote ongelijkheid tusschen de sterkte der wederzijdsche legers (\pm 130.000 man tegen \pm 50.000 man), er bij den verdediger niet aan kon gedacht worden om door aanvallende bewegingen den voortgang des vijands te beletten; aanvankelijk moest het Hollandsche leger zich bepalen tot een lijdelijke verdediging. Het bezetten van een flankstelling zou weinig gebaat hebben: onderstel het leger van Willem III vereenigd in een verschanst kamp onder de muren van Maastricht; dan was de Fransche krijgsmacht sterk genoeg om met een gedeelte het leger des Stadhouders in bedwang te houden, zelfs geheel in te sluiten, terwijl het andere gedeelte zonder moeite de verovering van het onverdedigde Holland zou verrichten. Eene dergelijke handelwijze zou dus geheel verkeerd zijn geweest.

Over het geheel moest men hier, aan de Hollandsche zijde, zich de mogelijkheid voorstellen, zelfs de waarschijnlijkheid van het doordringen der Fransche wapenmacht tot het eigenlijke Holland. Men moest dus, zelfs vóór het begin van den veldtocht, alle maatregelen nemen om spoedig de inundatiën

te kunnen stellen, welke Holland afsluiten, de toegangen door die inundatiën voorzien van sterke veldwerken, en de gewapende bevolking gereed hebben tot bezetting van die linie. Voor het overige moest men het doordringen van den vijand tot zóóver zooveel doenlijk vertragen, en hiertoe gebruik maken van alle mogelijke verdedigingslijnen.

(Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den derde, door W. J. Knoop, in leven Luitenant-Generaal van het Nederlandsche leger, I Deel, blz. 92.)
